...enne HANTESS
R. P.P. Méchitharistes
à VIENNE
VII Mechitharistingasse 4
de la
au Cou...

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ԹԱՄՈՒԼ

ԿՊՍԱՄՍՏԱՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՀԱՐՑ ՏԱՐԻ

1894

ԹԻՒ 4

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՒԱՆԻ
14.3.94
ՄԱՏԵՆ V

ԽՄԲԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՉՄԻՒՐՆԻԱ
ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Երես	
Հայք Խնայասէ՞ր են	97	ԽՄԲ.
Պապիկ	103	Մ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ
Օրթագեղը Երեւակայականին եւ իրականին մէջ	106	ՔԱՍԻՄ
Հարեւանցի Ակնարկ մը Մեր Մտաւորական կեանքին վրայ	112	ԳԱՍՊԱՐ ՆԵՄՅԷ
Իմ Մանկական Յիշատակներս	117	Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ
Յոբելեանի Առիթ	122	Վ.
Կրթասէր Ընկերուհեան Երեկոյը	125	Վ.
Լրաբեր	126	ԽՄԲ.
Այլ եւ Այլք	128	Վ. Մ.

ԱԶԴ

Այն ժամանորդներն որ **Ա. ՄԱՄԼՈՅ** *թիւերն ժամանակին կամ բնաւ չեն ստանար, կ'խնդրուի որ հաճին անմիջապէս յայտնել մեր ադրեսին.* Հակառակ պարագայի մէջ, *ոչ ևս է գանգատ անընդունելի ու անլսելի պիտի նկատուի։*

Ս. ՍԻՄՐԻՍԱՐԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿՔ

ՄԵԾ ՎՃԱՌԱՏՈՒԹԻՒՆ

Սոյն հանրաւաւոր վաճառատունն՝ ուր կը ծախուին զանազան բամպակեղէն, բրդեղէն, մետաքսեղէն նիւթեր, վաղուց կը վայելէ ոչ միայն իզմիրի ամեն հասարակութեանց համարումն, այլ և իր բոլոր գաւառային յաճախորդներուն վստահութիւնը որ արդէն քաջ գնահատած են իր ապրանաց ընտրութեան, տոկունութեան, լաւութեան, չափերու ճշտութեան և գիներու անհամեմատ չափաւորութեան զգալի առաւելութիւններն, այնպէս որ միշտ գոհ մնացած և սոյն վաճառատունը պատուած են իրենց յանձնարարութեամբ։ Ինչպէս ցարդ նոյնպէս և այսուհետև Սիմրիսարեան վաճառատունն պատրաստ է միևնոյն դիւրութիւններն ընծայել տեղւոյս յաճախորդներուն, և յատկապէս գաւառայնոց ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ վերոյիշեալ առաւելութեանց վրայ։ Պարտին վստահ լինիլ թէ իրենց յանձնարարութիւններն գրով կամ գործակատարներու միջնորդութեամբ, ամենայն ճշտութեամբ ու փութով պիտի կատարուին։ Ընտարակոյս գաւառացի և տեղացի նոր յաճախորդներ պիտի փութան, անձամբ դիմելով փորձել, ապրանաց գերազանցութիւն, Սիմրիսարեան ընդարձակ մթերանոցներու մէջ՝ որ կը գտնուին՝

Ա.չէ – Եօրկիէ կաշճակի էօղլեյեն մեծ վէզիր խանի առջեւ։

Անհնար որ կ'փափաքին իրենց երկերն թերթիս մէջ ծանուցուած տեսնել, կ'խնդրուին որ երկերկու օրինակ խմբագրութեան հասցնեն։

ԼԱ ՖՐԱՆՔՖՕՐԹՈՒԱԶ

(LA FRANCFORTOISE)

ՄՈՒԱՑԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆԿՖՕՐԹԻ

Դրամագլուխ ֆր. **6,250,000** Պահեստ դրամ **1,270,312** ֆր.

Ընկերութիւնս կ'ապահովագրէ չոգենաւով ուղարկելի ամեն ապրանք, ինչպէս և դրամածրար, ևայլն դիւրամատչելի պայմաններով։

Գնոց և այլ ամեն տեղեկութեանց համար կը հրաւիրուին դիմել առ ընդհանուր գործակալն Զմիւռնիոյ և շրջակայից. ՎԷՌԱՆ ՅԷՐՔԱՆԷ,

ՅԱԿՈԲ Գ. ՎԷՄԵԱՆ

— Բարև, բարեկամ, ո՞ւր բարի։

— Ո՛ւֆ, վրայիս ձեռք մը հագուստ չինել տալու։ Այս ինչ բան է, եղբայր, ո՛չ մէկ դերձակէ գոհ կրնամ մնալ։ Ամառ ձմեռ դերձակ կը փոխեմ։

— Քեզ մէկը յանձնարարեմ, այս անգամ հոն գնա և պիտի տեսնես թէ որքան գոհ պիտի մնաս։ Շատ գնահատելի յատկութիւններ ունի, գործի մաքրութիւն, գիներու ճշմարիտ աժնութիւն և արագ պատրաստութիւն։ Գնա՛

ՊՕՂՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆԻՆ

Օսման Զադէ խան, վերի յարկ, 37, Բեզեսթընի Պաղէ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՆԱԽԿԻՆ ՓՕՆԹՈՒՄԱՐ ԲԱՐԻՋԻԷՆ

ԾՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂ

ԻԶՄԻՐ

ԱՆԿԼՕ-ԻՍԹՐՐՆ

ՔՕ-ՕՐԷՐԱԹԻՓ ՔՕՄՊԱՆԻ

ԼԻՄԻԹԷՏ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՀԱՆԴԷՍ

ՀԱԳՈՒՍՏԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԿՏԱՒԵՂԷՆՆԵՐ

ԶԱՐԴԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

ՀՈՏԵՂԷՆ

ՍԵՆԵԱԿՆԵՐՈՒ ԿԱՀԱՒՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ԱՌԱՐԿԱՅՆԵՐ

ԵՒ ՕՁԸՆ, ԵՒ ՕՁԸՆ, ԵՒ ՕՁԸՆ

ՇԱՏ ԶԵՂՉԵԱԼ ԳԻՆԵՐ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

(Ο ΠΟΛΕΜΟΣ)

ԵԿԷՔ ԱՄԵՆՔԴ ԱԼ ԱՅՑԵԼԵԼ

ՄԵՐ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՆԵՐԸ

ԿՐԿՆԱԿԻ ԳՈՉ ՊԻՏԻ ՄՆԱՔ

ՄԵՐ Ի ՎԱՃԱՌ ԴՐԱԾ ԱՊՐԱՆԱՅ ԸՆՏՐՈՒԹԵՆԷ

Ե Ի

ԴԻՆԵՐՈՒ ԱՆՀԱՄԱՏԱԼԻ

ԱՅԼ ՃԵՄԱՐԻՏ ԱՃԱՆՈՒԹԵՆԻՆ

Ի. Ա. ԳՕՒՆՑՈՒԼԻՍ ԵՒ ԸՆԿ.

Ը՛ՆԻՈՆ

(L'UNION)

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՆԱՆՁՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԱՒ ԴԷՄ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1828 Ի Ն

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ Ե ՊԱՀԵՍՔԻ Յր. **82,000,000**

ԻՒՆԻՕՆ ապահովագրական ընկերութիւնս նկատելով որ Անգլ. ընկերութիւնները իրենց արդի սակագինէն 30էն 50 0/0 զեղչ մը կ'ընեն, պատրաստ է ընդհարկել յաւելուածական 20 0/0 զեղչ մը այն գումարին վրայ զոր Անգլ. ընկերութիւնները կ'առանան իրենց սովորական 30 0/0 զեղչը ընդէ յետոյ։

ԺԱՆ Բ· ՊՕՍԿՕՎԻՉ
JEAN P. BOSCOWICH
Ընդհանուր Գործակալ Զմիւռնիոյ։

Պ· ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԳՈՐԾԱՏՈՒՆ

Հայոց Դէտ Թաղին, Բէյլէրպէյ Ճապուկեն, Ընդ· 106

Սոյն տեղական գործատունս, որսորդաց վերաբերեալ կարիք, ձգախփիճ և թէ՛ լաթէ ամեն տեսակ պէտքերու լաւագոյնը շինելու պատրաստ ունի· ամենատաքիւ որսորդ մը իր քմահաճոյքը համեմատ ո և է խնդրանքի մը անմիջական պատրաստութեամբը մեծ գիւրութիւն պիտի գտնէ։ Գաւառներէ ո և է խնդրանք կամ յուշակ ամենայն ճշդութեամբ կը դրկուի։ Մեր ձեռաց արտադրութիւնը ըլլալով՝ ունինք նաև ճամբորդաց մեծ ու փոքր անասուկներ, կանանց, դպրոցականաց, փաստաբանաց, դրագրաց, բազանեաց, ծխմախոյրերու զանազան պարկեսաւներ, դրամի և սիկարէթի դրամապանակներ, թղթապանակ, զանազան գօտիներ, կապերտ պարկեսակներ, և այլն, և այլն։

Յոյս մեծ ունիմ թէ, Յարգելի Ազգայիցս՝ նոյ գործատուն մը բաղարիներու ազնիւ զգացմամբ՝ իրենց պէտք մեզմէ գտնացնելու պիտի բարեհաճի։

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԴԵՂԱՐԱՆ

ԶԱՐԵՀ ՇՆՈՐՀԱԻՈՐ

Հայոց Ընդ, Բեշիկթաշ Ճապոն

Ամեն տեսակ դեղերու մեծ խնամքը պատրաստութիւն

Գաւառներէ եկած հիւանդներու ամեն դիւրութիւն կը տրուի, իրենց հիւանդութեանց տեսակին յարմար բժիշկներ կը ներկայացուին և անոնց պէտք եղած դեղերը մինչև իսկ դաւառները կը ղրկուին։

ՄԵՆ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Դ. ԵՒ Լ. ՃԷՐԻՏՃԵԱՆ

Հայոց Ձեռ Ընդ

Մեր վաճառատան մէջ կը գտնուի անոյշին ամեն տեսակ պարէն, ինչպէս՝ ալիւր, բրինձ, արդար եղ, շաքար, խահուէ, ձէթ, մաքարօնի, ապուրի համար խմորեղէններ, պանիր, պիսքուիթներ, անուշեղէններ, գինի, քօնեակ, և այլն, և այլն և ամեն ինչ որոց պէտքը զգալի է ամեն տան և մանաւորաբար խոհանոցի մէջ։

Խիստ աժան և ամեն մրցումի արհամարհող գիներ։

Վ. ՍԻՏԻ — V. SIDI

Մեծ կազմատուն Բարիզեան և Անգլիական ճաշակով։

Ամենաընտիր կազմ, Նուագատետրներու և Տումարներու

ԽԻՍՏ ԶԱՓԱԻՈՐ ԳԻՆԵՐ

17, Պարպաբէոյ խան, Ֆրանկաց Ընդ

ԲԱՌԱՐԱՆ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ Ի ՀԱՅ Վ· Յ· ՅԱԿՈԲԵԱՆ, *յօրինեց հետեւողութեամբ, Ո-ԵԴԴԷՒ և Ո-ՈՒԹՅ Հայկական բառագրաց, առաւել քան 45,000 բառ, ոճ և այլն։*

Անգղիերէնի ի հայ-աշխարհիկ բառգրքի մը անհրաժեշտ պէտքը ի վաղուց զգալի եղած էր. այդ պէտքը լրովին դոհացուցած է Անանթալիա գոլէճի ուսուցիչներէն Վ· Յ· Յակոբեան էֆէնտի պատրաստելով իր երկու պաշտօնակցաց աջակցութեամբ։

Բաց ի սովորական բառերէ և ոճերէ կը պարունակէ նաև «գիտութեանց, արուեստից և դեղեցիկ գրութեանց» վերաբերեալ բոլոր բարբերն և ոճերն, պարզուած իրենց ճիշտ հայերէն համանշանակներով, հետեւողութեամբ փաջուհիի, Ալգերեանի, Նորայրի, Կոլեաեանի և Նուպարեանի Գաղ· Հայ· Անգլ· և Գերմաներէն բառագրաց և դիտական-արուեստական նորագոյն գործոց մանրակրկիտ բաղդատութեամբ, ի հարկին նաև տառակերէնով։

Այդ բառգրքին կցուած է նաև· 1· Անգլիերէնի մէջ գործածական դարձած լատիներէն, դաղիերէն, իտալերէն և այլն ոճեր։ 2· Յատուկ անուանց ցանկ մը հնչումներով· 3· Տարբական քերականութիւն մը Անգլիերէն լեզուի, յորում պարզուած են մանրիկներու դերն և զօրութիւնն, անգլ· հնչման և շեշտերու մանաւանդ կանոնները, համառօտագրութիւնք որ յոյժ գործածելի են լեզուին մէջ· 4· Աւել և այլ նշանք, հնչումներն, «մեծ խնամով հայատառ»։

Ամբողջ գործը «փոխանակ 35ի» որ խոստացուած էր՝ 40 թերթ պիտի լինի։ Բաժանորդագինն 1է անդին պարզ կազմ 30 դրշ· լաթ· 35· 40 և 8 ֆրանք, յետ լրանալոյ դինը պիտի ըլլայ՝ 40· 45, և 50։

Փափաքողք պարտին դիմել հրատարակչին, Զ· Թորոսեան գրավաճառ, Պօլիս, Պահճէ-Գաւռւ, Նոր բոստին դէմ, թիւ 4, ուր է «մխակ» կեդրոնատեղին գործոյս։ Ա· թերթին նմուշը ձրի կը տրուի գրաուներէն։ Գրքին Ա· մասը, կէսը (20 թերթ) թղթակազմ կը տրուի բաժանորդաց։ Հրատարակուած է 3րդ թերթը և կը ձեայ մինչեւ 6 թերթ։

ԵՐԱԽԱՅՐԻՔ, բանաստեղծական և թատերական տրձակ և տաղաչափեալ գրուածոց — Գրեց Գ· Մ ԷՕԼՄԷԶԵԱՆ, հրատարակիչ Պ· Պալենց կ· Պօլիս· Զաքմանչէլար, թիւ 20· Բաժանորդագին 5 դրշ· յետ տպագրութեան 7 50։

ԿԻՆՆ ԻԲՐԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ· — Բրօֆ· Հէուման Գլէնդէր· Թարգ· Մ· կ· Նագիկեան· կ· Պօլիս տպագր· Յ· Մատթէոսեան— Գին՝ 12 1/2 դրշ։

ԲԺԻՇԿ ՏՕՔԹ· ՍԷՐՎԻՉԷՆ ԷՖԷՆԴի· գրեց Տ·Թ· Վ.ԱՀՐԱՄ Յ· ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ ի բժշկական համալսարանէն փարիզու· Վիէննա Մխիթարեան Տպարան· 1893· Գին ֆր· 1· 50։

ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ պատճառաղրդ· յօրինեց Գ· Ա· ՄԱԼԱԹԵԱՆ· կ· Պօլիս· Տպագր· Նշան կ· Պերպէրեան 1893· Գին դրշ· 4։

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ՏԱՐԵՑՈՅՑ
1894

Տարուան

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՆՇԱՆ Ա. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս- Լուէ Զապէլ Ճաւուշլու, Թիւ- 61

Այս գրօսալի ու հետաքրքրաշարժ հատորն ունենալ փափաքողք կրնան դիմել Մամուրեան Տպարանն և Պ. Կարապետ Գուլումճեանի խանութին։

ԳԻՆ 6 *ղրուշ արծաթի*

ՏՊԱԳՐԱՏՈՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Այն Տպագրատան մէջ կը տպուին զանազան գրութիւններ, գիրք, տետրակներ, հաշուեդիր, տոմսակներ, և այլն և այլն։

Անպակասկ գործեր տպել տալու պէտք ունեցողք ազգայինք կը հրաւիրուին դիմել **Մ**ամուրեան Տպագրատունն և անտարակոյս գոհ պիտի ըլլան թէ տպագրութեան մնքրութեան և կանոնաւորութեան, թէ՛ թղթի ընտրութեան և գիներուն աննման չափաւորութեան մասին։

Մամուրեան Տպագրատունն կը գտնուի **Ս**. **Մ**եսրոպեան վարժարանի կից։

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԹՓ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 4 1 ՄԱՐՏ 1894

ՀԱՅՔ ԽՆԱՅԱՍԷ՞Р ԵՆ

Հայերուն յատկութիւն մը չէ առ հասարակ լինայասիրութիւնն։ Հայը կ'բամբասուի սովորաբար իրրև չհասասէր, նոյն իսկ օտարներէ, այլ ոչ իրրև չհասապահ անտեսուսդ. անտեսական թերութիւնն առևտրական ժողովրդեան մը կրնմէ զարմանալի կ'թուի արդարև, բայց զբօսասիրութենէ և թեթևամտութենէ չծագիր, այլ ունայնասիրութենէ և դաղթական կեհոյ անհատագութենէ։ ժողովուրդ մ'որ քիչ շատ շահու միջոցները դիտէ, որ իր ճարտարամտութեամբը կարող է կարևոր դիրք մը ստեղծել արհեստիյ, ճարտարութեանց, վաճառականութեան և ուրիշ ստորին ու բարձր պաշտօններու մէջ, ժողովուրդ մ'որ իր դանուած միջավայրին բարուց չուտով

կ'համակերպի և իր սրամտութեամբ դիտէ տեղական պիտոյից ընթացքէն օգուտ քաղել, և իր սողոսկուն բնաւորութեամբը մարդկային յօժարութիւններն, աղդեցութիւններն և նպաստաւոր պատահմունքը չհագործելու հակում մը ցոյց տալ, բնապէս թէ իր բնիկ և թէ օտար երկիրներու մէջ յաջողութեան և բարօրութեան սահմանուած կ'երևի, երբ մանաւանդ՝ ըստ արևելեան առածի, քաչչէն, այսինքն նպաստաւոր զանազան պարագաները, որ քաղաքային ու օրէնսդրական հիմնարկութեանց հետ վերաբերութիւն ունին, իրեն ձեռնտու կը դանուին։

Հայն իր վաստակասիրութեան մէջ՝ ինչպէս կ'վկայէ իր գաղթականութեան պատմութիւնն, ամեն անգամ որ բաղդակից եղած է այդ բարեպատեհ հանդամանաց որ այժ կ'աղդեն իրենէ գործունէութեան և շահասիրութեան հակամէտ միտումներու, բարւոքած է իր նիւթական կացութիւնն և հեշտին, մինչև իսկ պերճ կեանք մը վարելու յաջողած է։ Այդ իր ժրութեան և գործունէութեան շնորհիւն է որ ասպնջականութիւն գտած է եւրոպական և ասիական այլ և այլ աշխարհներու մէջ և ձեռնտու գտնուած է տուրևառի այլ և այլ ճիւղերու զարգացմանն։

Մինչ հաւրկ է յիշել Հոլանտա, Իտալիա, Լեհաստան եւ, ուր թէև միայն հին գաղթականութեանց հետքը մնացած են տաճարներու, չիրիմներու, արձանագիրներու ձևով, սակայն բոլորն կ'ապացուցանեն հոյակապ կացութիւն մ'որու հասեր էր հայն և որմէ ընկած է և դրեթէ անհետ եղած ոչ միայն օտարասիրութեան և կրօնական խնդիրներու բերմամբ, այլ և այն նոր լոյսերու ծագմամբ որ հետզհետէ կ'ծաւալէին արհեստական, ճարտարական ու առևտրական գործերու ընթացքին մէջ և որոց կերպով մ'անհաղորդ դանուելով մերայինք կ'դանդերէին հինօրեայ դրութեան մէջ, ուստի և անհետաւորութեան և անտնտեսութեան ճամբուն մէջ։

Ինչպէս որ մութէն լոյս ելնող աչքեր պահ մը ամեն

ինչ աղօտ կ'տեսնեն, նոյնպէս կենցաղավարութեան և գործունէութեան հին եղանակներու վարած ժողովուրդ-մը յանկարծ մտաւոր և բարոյական չքաւութեան մը մատնուած կ'կարծէ ինքզինք, երբ իր շուրջն նոր քաղաքակրթութեամբ մուտ գտած կենաց պայքարն, հայեի կռիւն, մղելու նորադոյն դիւտեր և մեթոտներ կ'նշմարէ ահարեկ և այդ միջոցներն իւրացնելու անհոգ կ'գտնուի։ Ահա այն ժամանակ չփոթութիւն և վհատութիւն կ'պաշարեն մարդիկն, որ գոյութեան նոր պայմաններու անտարբեր, յաջորդական յառաջդիմութեան օրինաց անդէտ, կ'փութան վայելել ըստ կարի շուտով նախորդ յաջող պարագաներէ կտակուած բարիքն և ունայնասիրութեան ու շռայլութեան ցոյցերով վրէժ լուծել ներկայէ մ'որ իրենց հանգիստը կ'վրդովէ և որ չէ թէ անմիջապատական այլ դրական ու գործնական արդեամբ ապագայ բարօրութեան չաւիղը կ'յարդարէ։

Եթէ անշունչ արարածներու վրայ իսկ՝ չրջապտիւռ ոյժեր կ'ներգործեն, որքան աւելի ևս այն ընչաւոր էակներու վրայ, որ անդուլ փոփոխութեան ընդունակ են, և որ սակայն անզգայ և ծոյլ վիճակ մը կ'ընտրեն, նման այն հողագործին որ առանց չափու կ'սպառէ նախորդ տարուան առատ պաշարն, չնկատելով բնաւ որ յաջորդ հունձքը կրնայ լինիլ ամուլ և սովու տեղի տալ։

* * *

Ահա այս երևոյթը կ'ընծայեն մեզ երբեմն հարբատութեան և ճոխութեան կատարը հասնող մերայինք՝ ի Տաճկաստան, ի Հնդկաստան և ի Ռուսաստան, ուր առևտրական, տնտեսաւորական, գործաւորական տոպրակներու մէջ առաջնակարգ դիրք մը չունէին եւս՝ ընական մեծ մասամբ անյարիր, թողուլ երբեմն ճոխ կտակներ որ անհետ եղան և զաւակներ որ անանուն մեռան։

Ընդհանրապէս այս ուղղութեան հետևած է հայն և իր բարեհոգի վիճակէն հրաժեշտ տալու ատիպուած է

սահել տգիտութեամբն և անտեսութեամբն, որպէս պի իր վառասիրական անուն կամեցութիւնները գոհ ընէ։ Թերևս Աւետարանի սխալ մեկնուած մի հրահանգին հետևորդ՝ երբ այսօրուան հայը կ'գտնէր վաղուանը չէր խորհեր, սակայն այդ հայն որ երբեմն դիւրահաս էր և մարդիկ գթառատ, այժմ զայն ոչ միայն ճակատի քրտինքով, այլ գիտութեան հնարքով հարկ է ճարել, քանի որ այժմ մարդիկ քարսիրտ են, և շատ շատ ապիկարին, անանկին, անտերունչ հիւանդին լումա մը տալու կ'զիջանին։

Եւ մինչ հայք նախնի անվոյթ և չուայլ կենաց ընթացքն ունին հիմակ, թէ ոչ խնայելու, գանձելու, համբարելու և ապագայ հաւանական հիւանդութեանց, դժբաղդութեանց, անդործութեան և մանաւանդ ծերութեան ժամերուն համար պարէն պատրաստելու հոգ կ'տանին։

Եւ այս տնտեսական կարևոր խնդիր մ'է։

Ըստ մեզ՝ որքան հարուստն՝ որ օրինաւոր ժառանգութեամբը կամ գործունէութեամբն շարունակ հարստանալու ապահով չափ մը գտած է իրաւունք մինչև իսկ պարտաւորութիւն ունի, ժլատ մեծատան գձուձ ու դժպհի հաշիւներուն հանդէպ, վարել պերճ և վեհանձն կեանք մը՝ նիւթական, արհեստագիտական և իմացական ամեն արտադրութեանց վայելումներով, նոյնքան չքաւոր և միջին դասակարգի մարդիկ պարտին իրենց կարողութեան չափով բանալ իրենց դուռն և ապագայ ապահով և, մարդկային հեռատեսութեան ներածին չափ, անվտանգ ու անփորձ դոյութեան մը տիրանալու համար խոհական տնտեսութեամբ անօրինել իրենց ամեն ծախքն, անօրէնութիւն՝ որ առհասարակ կ'պատկի մեզմանկից մէջ։ Իրաւ որ հայն՝ իր վիճակակից յոյնէն ու հրեայէն շատ աւելի լաւ ու դիւր կեանք մը վարել կ'սիրէ, իրաւ է, որ իր սիրտին չափ ըստեղ հարուստ չլինելով հանդերձ իր քսակին, այս միւսին կ'ղոհէ և իր միտքը չտանջեր յետադարձ դրամական դը-

ժուարութեանց դաղափարով՝ միչտ նախանձամութեան կամ աւելի բաղդին թողլով անոնց հոգը, բայց, այդ ընթացքն թէև առ երևոյթս մարդավայել, իր դառնութիւններն ունի ու սև օրերով բեղուն կրնայ լինիլ։

Հետևապէս խնայելն՝ ինչպես կ'խնայէ Ֆրանսացին, դանձելն, ինչպես ընդհանրապէս կ'դանձէ Հոլանտացին, Անգլիացին, կենաց և այլ կալուածոց ապահովագրական ընկերութեանց և խնայութեան արկղներու միջոցաւ, զրկուիլն՝ ստէպ անհրաժեշտ պիտոյքէ, ինչպես կ'զրկուի յոյնն, չատ անգամ չափէն աւելի, ծրարելն՝ ինչպես կ'ծըրարէ հրեայն՝ նօթութեան վարժելու և չքաւորութեան դունատ և վտիտ կերպարան մ'առնելու չափ, ըստ պարագայից և ընտանեկան կացութեան, չատ կարևոր զգուշական միջոց մ'է դրամգլուխ, ուստի և գործունէութեան և չահաբերութեան տարրներ ստեղծելու, պայման մ'է մի չատ անակնկալ դժբաղդութեանց դիմադրելու։ Սակայն խնայասիրութիւնը ներհակ հանգամանք մ'է լիովին ցուցասիրութեան, նանրասիրութեան և կ'պահանջէ բարոյական մի քանի անհրաժեշտ յատկութիւններ։ Գանի որ այս ծուլակներու, հմայութեանց և հրաշալեաց դար մ'է, որու մէջ մարդ՝ երբ անզդոյշ, սրտովը, դլխովը ու մարմնովը կրնայ ի սպառ մոլորիլ, դիւրին է երևակայել թէ մարդկային բնաւորութիւնն ի՛նչ խոհեմութեան, հեռատեսութեան և բարոյական արիութեան ձիրքով օժտուած պարտի լինիլ, որպէս զի կարենայ դիմադրել իր շուրջը պատող պաշարող հմայից։ Դժբաղդաբար մերայինք՝ թէև դիւրակեցութեան հակամէտ, զուրկ են առհասարակ ոչ միայն ապրուստի նորանոր եղանակներու ծանօթութեան փափաքէն այլ և այն յատկութիւններէ որ գործունի և ժուժկալ ժողովրդեան մը էական յատկանիշներն են։ Այս բաւական չէ։ Հարուստին, մեծատան հետևելու մոլութիւնն՝ միջակ դասակարգի կորմէ, քանի քանի խաղաղ և հանգիստ ապրելու կարող ընտանեաց կործանման պատճառ եղած է, անոսի ու անպէտ ծախուց մոլութիւնն ինչպէս նաև ճոխ արդու-

զարդի և ամուրի կենաց յիմարութիւններն ու մոլորմունքն քանի քանի տուներ թշուառ, յուսահատ դրութեան մատնած են։

Գործունէութեամբ և տնտեսութեամբ անհնար է որ մարդ՝ ցորչափ առողջ է մարմնով ու մտքով, չկարենայ հանիլ չահաւէտ, պատուաւոր և առէպ անկախ վիճակի, որքան ծանր և դժուարին լինի կենաց արդի պայքարն՝ անթիւ մրցակիցներու բուռն և առէպ անխիղճ և ապօրէն հետամտութեան պատճառաւ։ փափաքելի էր որ հայն ի բաց թողլով անհոգութեան և անհեռատեսութեան թերութիւնն՝ իր վաստակն իմաստուն և տնտեսական մտատկարարութեամբ գործածէր։ Խնայութեան էական պայմանն է անոթի և մերթ անիրանալի ըղձից զսպումն, իրաւ, սակայն քանի զօրաւոր դրդիռ մը պիտի լինէր այդ խնայութեան եթէ գործաւորն, արհեստաւորն և ամեն պաշտօնաւոր ունենար ապահովութեան արկղ մը, եթէ կարենար իր վաստակէն մաս մը տանիլ ձգել վստահելի հաստատ արկղի մը մէջ՝ ուր մատն առ մատն և անզգալի կերպով նետուած դրամն իր տոկոսովը օր մ'անհատ տալի գումարի մը պիտի հասնէր։ Ընտարակոյս հայ ժողովրդեան դրամական վիճակին բարւոքման նախանձախնդիր մարդասէրներ, արդարասէր դրամատէրներ ինչ կատի առնլով այն անհամեմատ բարիքն որ մասնաւոր խնայութեանց չնորհիւ կ'գանձուին յԵւրոպա խնայական արկղներու մէջ և բիւր միլիոններու կ'հասնին, պարտին վայթ տանիլ՝ անշուշտ ամեն պաշտօնական երաշխաւորութեան պայմաններով, հիմնել այդպիսի հաստատութիւններ, վստահ լինելով՝ որ ոչ միայն ձեռնարկուներն և գործաւորական դասն այլ և բոլոր երկիրն մեծապէս անկից պիտի օգտին։

ՊԱՊԻԿ*

(ՎԻՊԱՆ)

Եւ, իր յուզմունքը կ'աւելնար քանի կը մօտենար յանկարծ կանգ առաւ ուշադիր նայելով, այո՛, Էրինի դուռն էր ու կը խօսէր մարդի մը հետ, նախ չուզեց հաւատալ, «աչքիս կ'երեւնայ կոր», մտածեց, բայց չէ, ահա մարդ մը, խոշոր ալ մարդ մը և Էրինին, Պապիկի աչքերը դարձան, նախանձի խղդող հոսանք մը խուժեց իր սրտին մէջ ու մարդին վիզը ցատկելու սուր ատելով մը դիմովցած՝ սպասաւ, ալ ըրածը չէր դիտեր։

Բայց Էրինի նշմարելով զինքը անմիջապէս մարդին հետ ներս մտեր էր, ուստի Պապիկ դուռը դոց դռաւ իր առջև, «մե . . . հևաց դողդողալով, սոսկալի հևք մ'էր այդ ախը, սիրոյ, նախանձի, բարկութեան փրփրուժի մը սուլոց չունէր էր, ու ակռաները կռճտելով, սեղմին հետ խաղալով կատաղօրէն, կ'երթար կուգար, դուռին առջև կանգ կ'առնէր ու կ'սպասէր, գերազդրգռուած, անհամբեր. ժամէ մը աւելի այդպէս մնաց հոն, ինքզինքն ուտելով, չարչրուելով, ու վերջապէս յոգնած, կծու քամիչն ալ խարազանուած, մեկնեցաւ։

Գէշ քնացաւ Պապիկ այդ գիշեր ու աւելի ճիշտը՝ քնաւ չի քնացաւ։ Էրինին ու մարդը աչքին առջևէն չէին երթար, ու ամէն՝ բարկութեան յորդումներու վայրկեաններ՝ կ'ելնէր կը նայէր իր անկողնին մէջ, ձեռքերը գալարելով, ինքնիրեն հետ խօսելով զայրագին, ու հայհոյելով կ'ուզէր նորէն հազուիլ ու Էրինիի երթալ, բայց քիչ մը ետքը կը հանդարտէր, կը խորհէր, չէ՛, չը պիտի երթար, ոչ թէ այդ պահուն միայն, այլ բնա՛ւ, բնա՛ւ, իրեն արժանի չէր այդ աղջիկը։

Եւ սակայն հետևեալ իրիւն Էրինիի դուռին առջև գտաւ ինքզինքը առանց գիտնալու թէ ինչպէս, Էրինի անմիջապէս դիմաւորեց զինքը, ժպտուն ու սիրալեղ, ու չատ մը պզտիկ դդուանքներով Պապիկի սիրտն առնելու յաջողելէ ետք, թէև

---

* Տես թիւ 3 երես 70։

քիչ մը դժուարութեամբ՝ կինքը համոզեց նաև որ առաջի գիշերուան մարդը իր «մօրեղբայրն» էր պարզապէս։

Գ *

Պապիկի ճաշարանը կ'սկսէր փոփոխութիւն մը կրել, առաջուան մաքրութիւնը չկար հոն, յաճախորդները ամեն կերպով դոհ ընելու փութկոտութիւնը՝ որ այդ ճաշարանին յատկութիւններէն մին եղած էր՝ կ'թուլնար կամաց կամաց, ամեն մարդ կերակուրներէն կ'գանգատէր, վաստաբանները դատ կ'սպառնային Պապիկի դէմ եթէ չարունակէր հոտած ձուկեր կերցնել իրենց, վարժապետներն ալ կ'տրտնջային, հնդկահաւն հին համը չունէր, խակ կասկառան, վայտի կտոր, պատուհաս մը ակռաներուն համար։ «Պապիկ բան մը ունիս» կ'փսփսային քանի մը նրբամիտ վաճառականներ, խոհարարը չէր պատասխաններ ու խոյս կուտար որպէս զի խօսակցութիւնը չչարուներ։

Բայց ճիշդ է, Պապիկ բան մը ունէր, տապկելու այս մեծ վարպետը, խորովելու այս ճշմարիտ արհեստագէտը, հիմա, ինքը կ'տապկուէր, կ'խորովուէր այնպիսի սաստիկ կրակով մը որու վրայ դաղափար մը տալու համար պիտի ըսեմ թէ անով կարելի էր եփել աշխարհիս բոլոր կաքաւները։ կ'այրէր, կ'մրկէր խեղճը, իր այտերը եկեր նիհարցեր էին, պեխը առաջուան ոլորումը չունէր, ու «սէրը սին դալլայիկ» սուլող մարդը ոչ թէ պարզ սիրով մը այլ տարփանքով մը, կիրքով մը կ'հատներ։

Էրինի ալ կատարելապէս հասկցեր էր Պապիկի տկարութիւնը և ուզածն ընել կուտար անոր, տեսակ մը հաճոյք կ'ըզդար անոր տառապիլը տեսնելով ու ամեն միջոց կ'բանեցնէր որպէս զի խոհարարը աւելի բորբոքի, աւելի փակի իրեն։ տեպ անոր եկած պահուն, «մօրեղբայրի» մը, «աներձադի» մը, «հօրեղբօրորդիի» մը կամ չգիտեմ որու հետ դուռը կ'ըլլար, այնպէս որ Պապիկ կ'սոխպուէր հեռանալու կսկծեցուցիչ նախանձի մը տակ ընկճուած։ Օր մը եաքը սակայն ամեն բան կը մոռնար, որովհետև Էրինի, վարպետ աղջիկ, քալ դիտէր անոր սիրտը չահելու ու կինքը չուտ մը հանդարտեցնելու կերպը,

* Նախորդ թուին՝ 72 երեսին 27րդ տողէն վերջը՝ պէտք է դնել Բ (երկրորդ մաս) որ մոռցուած է ամուշտպրութեամբ։

այսպէս Պապիկ թէև հարիւր անգամ միտքը դրած էր ամեն յարաբերութիւն խզել այս աղջկան հետ բայց հարիւր անգամ ալ միտքը փոխած։

Ամէն մը կար որ պատճառներ էին՝ ալ. աղջիկը կ'սիակեր ամուսնութեան պատրաստութիւններ տեսնել, չրջազգեստ, ճերմկեղէններ և ուրիշ սիրուշքներ կ'գնէր ու Պապիկ կ'վճարէր ամենը. խեղճ Պապիկ, իր նշանածին ուզածը չմերժելու համար պատրաստ էր իր տարատան ալ ծախելու։

Հարսնիքին երկու օր մնացեր էր ալ, Պապիկ ուրախութենէ կ'թռէր. վերջապէս իր երազած երջանկութեան սիրտ հասնէր, վերջապէս այս աղջիկը որու վրայ հոգի կուտար, որու համար այնքան կ'տառապէր, իրը սիրտ ըլլար, ինչ փոյթ եթէ տաս տասնհինգ տարուան աշխատութեան և խնայողութեան արդիւնք եղող պզտիկ դուռմար մը վատներ էր ամբողջապէս. դրամի հետ կ'փոխէ՞ր Էրինին, անգամ մը ամուսնանային, անկից ետք Աստուած ողորմած էր, հնդկահաւերը ու սագերն ողջ ըլլային, նորէն կ'չահէր ու իր աշխատութեան արդիւնք չեղող ըստակներն ալ, զրոս ծախսեր էր Էրինին համար, անչուշտ կ'հանէր ու տոկոսովը մէկտեղ կ'վճարէր փոխ առած տեղերուն։

Այլևս « աներձակները », « մօրեղբայրները » չկային, ամեն անգամ որ երթար Էրինին տեսնելու — ու ամեն իրկուն կ'երթար — պինդը մինակ կը դանէր։

Հարսնիքին նախորդ իրկունը իր նշանածին գնաց Պապիկ բայց զարմացաւ դուռ, պատուհան թոլորովին դոց տեսնելուն. ո՛չ չէր դեռ, հազիւ իրիկուան եօթը, ու այդ ժամին պատուհանը միշտ բաց կ'ըլլար, լոյսի ցոյք մ'ալ չէր ցատկեր ոչ դուռին վրայի լուսամուտէն ոչ ալ բեղկերուն մանրիկ ճեղքերէն, դուռը զարկաւ, չի բացին, նորէն զարկաւ, նորէն լսող չեղաւ, ու ներսը արմագանգ մը կար, պարապ տունի մը արմագանգը, քանի մը անգամ ևս զարկաւ աւելի ուժգին ու վերջապէս քովի տունէն կին մը եղնելով, « հոս չեն, գացին, ըսաւ չոր ձայնով մը, չեմ գիտեր ուր գացին, բայց գիտեմ որ Էրինին կ'ամուսնանայ այս գիշեր . . .

— Ի՞նչ . . . հևաց Պապիկ ապշութեամբ, բայց վաղը գիշեր է հարսանիքը . . .

— Չէ՛, չէ՛ այս գիշեր, կարծեմ դարբին մը կ'առնէ, ինչ որ է, Թոզ կարգուի որ իւր ղլուխէ հանած մարդերն ալ հանդարսին . . . յարեց կինը արհամարհանքով ու դուռը դոցեց . . .։

վեց տարի անցած է այս դէպքին վրայ. այն ատենները Պապիկ սոխուեցաւ իր ճաշարանը վաճառել ու կահերը, պնակեղէնն, ամեն բան ծախելով իր պարտքերը վճարել, ատեն մը պարապ յուսահատ ժուռ եկաւ, բայց հիմա մեծատունի մը խոհարարն է ու իր տեղը առաջուան ղրրումը ստանալու վրայ։ Եթէ իրեն հարցուի թէ ինչ է կինը, դէմքը կը մթագնի ու խղդուկ ձայնով մը կը պատասխանէ, «Էրիկ–մարդուն պատիժ մը», բայց, հաւատացէք, սիրելի ընթերցողուհիս, որ Պապիկի այս ժպիրհ կարծիքը բացէ ի բաց չեմ ընդունիր։

Դեկտ. 1892 ՄԻՀՐԱՆ Վ. ԱՐՊԻԵՏԵԱՆ

ՕՐԹԱԳԵՂ

ԵՐԵՒԱՆԱՑԱՆԱՆՑԻՆ ԵՒ ԻՐԱՆԱՆՑԻՆ ՄԷՋ

Ա.ՎԵՆ անոնք, որ քննութեան մը նախորդ իրիկունը անցուցած են, չուտով կրնան ըմբռնել իմ անցած չարաթ գիշերուան վիճակս, որովհետեւ այդ օրը այնպիսի դէպք մը պատահեցաւ, որ հետեւեալ առտուն (կիրակի) ես սոխուած չի Օրթագեղ երթալ, իմ մէկ հիւանդ բարեկամիս այցելութեան։

Պէտք է նախ խոստովանիմ որ, մինչեւ այդ օրը, ես բնաւ պատեհութիւն ունեցած չէի Օրթագեղ երթալու, և դատելով այն տեղի աղտայնոց նկատմամբ լսածներէս, կը կարծէի թէ մեծ ճգնաժամ մը սիրտ անցնէլ յաջորդ կիրակին, ուստի անբացատրելի գժուարութեամբ ձեռք անցնելով Զալըքեան Քեռրականութիւնս ու Օլկնաօրին, սկսայ նախապատրաստութիւններ տեսնել, վաղուան ճամբորդութեանս մէջ գործածելիք խօսակցութեանցս համար։

Գիշերուան ժամը վեցը զարկաւ և դեռ ես անդադար կը կրկնէի, «Ո՛ւր իցէ հայր քոյ, ոչ կարեմ ըմպել զգինի, եհաս ժամ գնալոյ, հայր իմ և մայր իմ ողջոյն տան ձեզ, զի՛ եղիւ զի ոչ մարդացաք լսել զինւանդութենէ քումմէ, թողլ տուք ինձ անկանիլ յուղի, զի ձայնք չքակաց նաւուն հասանին յականջս իմ»։ Քերականութիւնը ձգելուս պէս Օլկնաօրին էր ձեռքիս։ «Ո՛վ ունի իմ կոչիկս, քի՛ ա մօն սուլիէ։ ժամը քանի՛ն է, քէլ

էօռ է թիլ. իմ ոսկիէ կռնակս ունի՞ք, ավէ՞ վռ մեն պուքօն ռօ՛ր »։

Եւ այսպէս մէկ կողմէն գրաբառ, միւս կողմէն գաղիերէն պատրաստած պատուա, անդադարար աչքերս գոյուեր են, ու սկսեր եմ քնանալ։

Ա՛խ, քանի՛ քաղցր էր այդ քունը։

Երազիս մէջ Օրթագեղ եմ դնացեր, ուր քառասունի մօտ երիտասարդներ, հագուած ըստ վերջին նորաձեւութեան, քաղաքին վրայ կ'երթևեկէին, զուտ ոսկեդարեան գրաբառ մը խօսելով, մինչդեռ քիչ մը անդին, նոյն թուով նազելամեմ օրիորդներ փարիզի սալօններուն յատուկ գաղիերէնով մը իրենց էֆէլը կը բացատրէին իրարու։ Ոսկեճամուկ ծանրագին հագուեստ հագած կառապաններ, իրենց ամրառակին վրայ նըստած՝ Լէվանի Հէրլա կը կարդային անխռով դէմքով, և ընտրեալ ժողովրդեան հոծ բազմութիւն մը կը չրջագայէր ծովափին վրայ ձկներուն հետ կատակներ ընելով։ Չկար բան մը՝ որ գռեհիկ ըլլար. տեսարան մը, որ հակարանատեղծական երեւոյթ ունենար. կարծես յատկապէս ընտրեալ դասակարգի մը համար ստեղծուած էր այդ դիւղը, ուր ձկնավաճառներն ու մրգավաճառներն իսկ հանգստարանական ըլլալ կ'թուէին, և ապիջինէրն ու մանրավաճառներն անգամ, ոգեաւոր կ'ընէին իրենց սակարկութիւնը։

Տիկին մ որ պատուհանին եռին նստած Միւսէի նօթովանէթը կը կարդար, ոտակին վեր առնելով հրեշտակային ձայնով մը կանչեց ապջնճիին.

Ի դին քանի՞ դանեկանաց վաճառի։
Կենդենարն Կրէտական ածառի։

Ապջնճին՝ չդ նայելով որ կռնակի օճառին ծանրութեանը տակ ընկճած՝ չէր կրնար քայլերը չափ չիտակ փոխել, կանգ առաւ Տիկինին առջեւ, ու երկու քայլ ետ երթալէ վերջ, գլուխը խոնարհութիւն մը ընելով պատասխանեց.

Շնորհ ունիմ մատուցանել դիմ յարգանս,
Տիկնոջդ՝ ոյր չիցէ լուեալ անարգանս.
Ա սկս օճառին պի՞նչ ինչ պիտոյ են մեզ բանք,
Պ՞րտ է առնել, յամենայն ժամ նոխերզանք.
Տիկինդ բարի հանեաց ի մեզ հրամայել,
Ե՛ս ծառայեմ, անկ է ջնրաման մեր կատարել։

Որչափ որ գիւղին դէպի ներսերն յառաջանայի, այնչափ հիացումս կը կրկնապատկէր, և գիս անարժան կը դանէի այդ հողին վրայ ոտք կոխելու, ճոխութիւն մը, հարստութիւն մը, փառք մը, ողողած էր ամբողջ գիւղը, և փոլոցներուն մաքրութիւնն ու ծառուղիներուն կանոնաւորութիւնը, նոր վէրսայլ մը կը պատկերացնէին աչքիս առջև. քանի մը քայլ ևս և ահա դիւթական ապարանքներու չարք մը, որոց սնդուսեայ վարագոյրներուն եռևէն նշմարած ճոխութիւններս կ'ամչցնէին գիս սովորական լաթերով գիւղէն ներս մտած ըլլալուս. ճիգ մը կ'ընեմ դարձեալ չոգենաւ վազելու և ո՛վ անբաղդութեանս . . . Արմնցած եմ երազէս:

* * *

Ձմերոցս պատմութիւնը չը պիտի ընեմ, չէ թէ անոր համար, որ չեմ կրնար գրել թէ « արեգակը մերձ էր միջօրէին, երբ նաւապետը ճամբայ ուուաւ թիւ 40 չոգենաւին, որ վաստիրի չոգենաւներուն ամենագեղեցիկն ու արընթացն է, հիւսիսային մեղմ սիւք մը կը հովահարէր ուղևորներու հոծ բազմութիւնը, որք խռնուած տախտակամածին վրայ եա եա », այլ մանաւանդ անոր համար, որ այսպէս հազար անգամ կըրկնուած բաներ գրելը, պարզապէս աւելորդ կը համարիմ, այլ միակ սա չափն ըսեմ ուղևորութեանս համար որ չոգենաւին մէջն ալ Զալըգեան Վերեկանութիւնս ու Օլէնաօրիա անբաժան էին ինձմէ ու ամեն վտրկեան կը կրկնէի. « Տիկի՛ն պատիւ ունիմ ողջունել ձեզ, մատամ ժէ լո՛նէօռ տը վու սալիւէ. հովանոցս կորսնցուցի, ժէ վկայէ մօն բարաթլիւի, քանի՛ աւուրք են յորմէ հեռէ անկեալ կաս ի մահիճս: Ամենքն ալ հանգիստ են, բայ ի քրոջմէն, որ կիրակի օրուանէ ի վեր քիչ մը անհանգիստ է. թո՛ւ լը մօնտ է՛թա՛ն պօն սանթէ, կ'քսէրթէ մա սէօռ, քիչ էօն բէօ էնտիսրօզէ տըրուն տիմանչ »: Եւ իմ այս անկապ անիմաստ խօսքերս լսողներ կարծելով թէ խելքի պակասութիւն մ'ունիմ, կամաց կամաց սկսան հեռանալ քովէս, ու հեռուէն, չատ հեռուէն քննել չրմունքներուս պտըտուքը, այնպէս որ չոգենաւ մտնելէս կէս ժամ վերջ չորս պիս մարդ մնացած չէր արդէն, բայ ի քանի մը հուժկու բեռնակիրներէ, որոնք ղեռչութեան համար պահապան դրուած էին ինձ նաւապետին հսկմանով, և եթէ քիչ մ'ալ առաջ երթայի, պաշտօն ունէին զիս կապել, ու չոգենաւին մէջ անհամոյ մի-

ջադէպի մը տեղի չը տալ. իսկ ծառայականն բոլորովին անուշադիր չորս կողմն անցած դարձածներուն, անդադար կը կըրկնէի ու կը կրկնէի Օրթագեղի մէջ ըսելիքներս, և ահա չոգենաւը կանգ առաւ ու պօռացին՝ Օրթաքէօյ . . . :

Նաւամատոյցին վրայ դեռ ոտք չը կոխած սկսայ փնտռել երագիս մէջ տեսած երիտասարդներս ու նաղելաճէմ օրիորդներս. և ո՛վ յուսախաբութեանս, ի՛նչ կուզէք որ տեսնեմ անոնց տեղ, սևցած մրոտած դէմքով ածխավաճառներ, աղտոտ բեռնակիրներ, կեղտոտ քրջահաւաքներ, ապրակիրներ, դատարկապորտներ, սինկօրներ, և այն ամէն խեղճ ու կրակ թշուառները, որք ծովեզերքի աւազին վրայ չարաչար, անգործ կը մրափէին, քիչ մը անդին երկու կառապաններ անլուր հայհոյութիւններով գիրար կը ճակչէին, ու ձկնավաճառներու բոպիկ լամներ փողոցին մէջ կեցած իրարու երեսին ափիմ կը նետէին: Արդեօք սխա՞լ տեղ եկած էի, արդեօք աչքերս դիս կը խաբէի՞ն, արդեօք պատրա՞նք մ՚էր, անկարելի բան էր, Օրթագեղը այսպէս չէր կրնար ըլլալ, և անշուշտ ես սխալած ըլլալու էի:

Վերջապէս կէս մը հաւատացեալ, կէս մը թերահաւատ, հասայ ֆէս խալիպճիի մը խանութ: Վա՜յ թշուառականն, այս ի՞նչ փորձանք էր որ եկաւ գլուխս, ֆէս խալիպճիին գրաւառը կամ գպիերէնը ի՞նչ էր. անտարբերութեամբ մը բացի ֆերականութիւնս ու Օպէնհօրփս, ու սկսայ թղմատել. բայց ո՞վ էր կորուսեր, որ ես գանայի ֆէս խալիպճիին գրաւառը, ուրիշ ճար չը կար, բառ մը ստեղծելու էր, որ հոմանիշ ըլլար խալիպճիին, եկու տես որ ես այնչափ խորունկ գրաւառ չէի գիտեր, բայց յանկարծ լոյս մը ծագեցաւ մտքիս մէջ, ու խալիպճիին խանութը մտնելով ըսի.

— Տէ՛ր փակեղակազապարատիպ, կամ է ինձ, հարց առնել ինչ զառնէ ուժգէ,

— Պագսանա Մաչօն, ըսաւ խալիպճին — խօսքը հրեայ լսողութենէ մ՚ուզելով — կալիպա սինեօռ սիզտէն օլմալը, նէ սէյլէմիյինի անլաեամաեօրաւմ, պագ նէ խմէեօր:

Սովրաման լեզո՜ւ, անկարելի բան էր, որ մարդ Օրթագեղի մէջ հասարակ մահկանացուներու լեզուով խօսէր, լսածիս հաւատալը չէր դար, և քիչ մնաց որ խալիպճիին վիզը պլըւէի «եղբայր եմ ձեզ» կանչելով, որովհետև չէք կրնար երեւակայել թէ ինչե՜ր քաշեցի չարամնօրուընէ ի վեր, մինչև որ կարող եղայ չորս ու կէս բառ դուշ ընել, դպրեվնէն ու դրաստէն, և

ո՞վ կերաչխաւորէր որ մինչև երթալիք տեղս չը մոռնայի արդէն սորվածներս, և կամ խալիպճիին խանութը պատահածին նման չը պատահէր բառ մը, որ ոչ գրաբառ ունենար և ոչ գաղիերէնն։ Պաղրելի ըլլալէ աղատելուս ուրախութիւնը, յաղթեց յուսահատութեանս վշտին, և Մօշոնին առաջնորդութեամբ սկսանք յառաջանալ դէպ ի Նէնի Մահալլէ։

* * *

— Ո՞ւր են համալսարանական ճկնավաճառներն ու մրգավաճառները։

— Ո՞ւր են սալայատակին վրայ թև թևի տուած ճեմող ընտրեալ ղոյդերը։

— Ի՞նչ եղան դիւթական ապարանքներն ու ծառուղիները։

— Ո՞ւր վախան ոսկեդարեան լեզու խօսող գրագէտները։

Այս հարցումներն ինձ ուղղելով, մկկ կողմէն ճամբաս կը շարունակէի և միւս կողմէն ամեն կարելի եղած դգուշութիւն ձեռքէ չէի ձգեր, չուկային ամբողջ երկայնութեամբը խանութներուն վրեղկերէն կախուած չերչէ ճուկերուն եղերէն վրաս չաղտոտելու։ Ափրամներու, Լվիններու, Խաիմներու, Պօխօրնեռու ստուար բազմութիւն մը կը վխտար մեր ճամբուն վրայ, և մինչև Տէրէ Իչի չը հանդիպեցայ գէթ մկկ անձի մը, որ երևակայութիւնս իրականացնէր։

Տէրէ Իչի՞, ո՞վ պիտի յանդգնէր յուսալ որ, Օրթադեղի մկջ Տէրէ Իչի անուամբ տեղ ըլլար, չատ չատ Զորահովիտ կամ Զորամէջ կրնար ըլլալ այդ պիտի տեղւոյ մը անունը։ սակայն արդար ըլլալու համար պարտիմ խոստովանիլ որ, երկար պղտոտայ մը կայ Տէրէ Իչի անուամբ, որուն վրայ ձգուած է Պրուքինի կամուրջին նման հսկայ դամասակեայ կամուրջ մը, կամուրջ, որ կրնայ ութերորդ հրաշալիք համարուիլ, եթէ մարդ չհաւատեկի վրայէն անցնելէ։

Որովհետև ստկարկութիւն ըրած չէի առաջնորդիս հետ, բարեխիղճ Մօշոնը ճամբան երկինցնելու և քանի մը վարայ աւելի բրցնելու պիտմամբ ծամածուռ վազքով, մանուածապատ անկիւն, կիսափուլ չինք, անեղանելի գառի վեր չէր Թողուր որ պիս չանցնէր, և ես որ առաջ ատոր վարայ տալով գործը լմնցնել կը խորհէի, ամէն անգամ որ վազքի մը ծայրն հասնէինք, մրքիս մէջէն պարզին սակը կը քարձրացնէի, և միանգամ

գոհ կ'ըլլայի որ Օրթագեղը իր իսկութեամբը կրնայի ուսումնասիրել, — կամ իմաստասիրել եթէ այս է չիտակը —։

Ճահրան կ'ուզէի խօսքի բռնուիլ տեղացիներուն հետ, սակայն այս անգամ գրարառն ու Ֆրանսերէնը չէին որ կ'ահաբեկէին զիս, այլ Հրէից խօսած լեզուն, որմէ բառ մը իսկ չէի հասկնար, և ուր բնակողներուն մեծագոյն մասը աղքատ հրեայ ընտանիքներ էին։

Քանի՛ քանի՛ անգամներ զղջացած կ'ի արդէն, այս հիւանդտեսի ճախազ գաղափարը յղանալուս, սակայն Մօշոնին հեաքը կորսնցնելու երկիւղս, միջոց չէր ձգեր ինձ, ոչ զիջելի և ոչ ապաշաւի, այլ առանց ի նկատի առնելու թափած յորդ քրտինքս կը փութայի բլրակէ մը դէպ ի վեր մագլցել, վոքր մի ևս, և ահա տեսարանը կ'ապշուանայ, բլրակին վրայ կընդ նչմարուին չքեղ տուներու չարք մը, որոնցմէ մէկին առջև կանգ առնելով Մօշոն չրթանցը մէջէն կը մռլտայ.

— Ի՛նչէ եէլտիք։

Աւելորդ է կրկնել թէ Մօշոնին պարզևին սակը տասը փարայն մինչև հարիւր փարայի բարձրացած էր, զոր զրպանելով մեկնեցաւ, և ես բարեկամիս տանը դռնէն ներս մտայ, որ, աւաղ, այսօր գրեթէ գոցուած կը մնայ, քաղցն մէկ քմահաճոյքովը։

ԳԱԼՍԻՄ

ԱՆԹՈՒՐԹԱՒԷՊ

Ա.
Զիրար
Բ.
Զմին ճանչնար
Գ.
և
Դ.
Զը սիրած
Ե.
Մեռան

վ՚ա՛ռ.

Կ. Պոլիս 1894 Յունուար 30 ՆՈՑՆ

ՀԱՐԵՒԱՆՅԻ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

ՄԵՐ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ԿԵՍԱՐԱՑԻՆ ՎՐԱՑ

Գիտի մը գործեր իրարու վրայ դիզուած կոպասեն իրենց դրադատարանին, որ կուշանայ, հակառակ վախաքանաց, երբեմնակի ալ խոստմանցս։

Շատ լաւ առած մըն է այն, թ՝ մանաւորի ինձ նմանեցաց, և կրնամ ըսել թէ, մեծ նշանաբան մը իսկ համարելու է «Այսօրուան գործը, վաղուան մի՛ թողուրը»։ Մինչ ես ո՛չ թէ վաղուան, այլ միւս տարուան կը թողում այս օրուան գործս։

Ո՞ւմ վրայ, թէ Ֆրանք ին իր գերեզմանին մէջէն կը դոչէ «մէկ այսօր երկու վաղը կ՛արժէ»։ իսկ եթէ Սըր Ուօլդր Սքօթ և կամ Սամուէլ Պըմպէ իմ ակրս ըլլային, շատո՞նց գատապարտութեանս վէրջը ձեռքս տուած կ՛ին։ Օ՜ն, գիտութե՛ամբ մեղանչելը։

Հիմա որ, անփութութիւնս, այսպէս համարձակօրէն կը խոստովանիմ, ա՛լ չեմ յուսար թէ ո՛ և է կերպիւ կրնամ անվեզադրելի ըլլալ, ուստի բարեկամ, ու ո՛չ — բարեկամ հեգնակաց ներողամտութեանը յանձնարարելով այս տողերը, կուգամ պարտուցս է՛ն վերջինը հատուցանել — գալ տարուան չթողուվ առաջիններն, ա՛յն հինցածները, որ ըստ ոամիկ ասութեան վճարուած իսկ կրնան նկատուիլ։

* * *

Երբ կանգնիմ Զարդարեան Գրատան առջևէն, բարեկամ ձեռք մը գրպանիս մէջ կը սպրդեցնէ երիծալեան թերթ մը անկողք — չըլլայ թէ ըմբռնէք ա՛նկոխք — ու սովորական քմծիծաղով մը կը հարցնեմ իրեն, «ի՞նչ է այդ գարձեալ, — մեր գրացուցա՛կը, կը պատասխանէ, հպարտ չեչտ մը կցելով իր ասութեան։

Հարեւանցի ակնարկ մը, և ահա կը լսիես կը ընդհնես այդ թեթև թերթը, ու վայրկենի մը մէջ մկկի կը նետես, առանց խղճահարութեան։

Այժմ անոնցմով պրակ մը կազմեր է իր աղնիւ հրատարակիչն, ու պայն ինձ ղրկեր է իրը նուէր մը ամանորի։

Ահա այս առթիւ կ'ամփոփիմ հետազօտ ակնարկով ու խուզարկու մտօք պրպտել պրակը, նոր հրատարակութեանց գանձարանը . . . , ղոր կը թղթատեմ ուշի՛ւ, այլ կը հանդիպիմ գործի մը, որու առջև կանգ առնեմ։ Ամո՛ւլ հրապարակ, անպտո՛ւղ, անծնո՛ւնդ տարի, խիստ ցանցառ գործեր այս ու այն ամսուն, աննշա՛ն անլի յօդուածներ այս ու այն անուն։ Մեծ տեղը նոր դասագրքերը գրաւած են, բայց ասոնք այն կերպ նորեր, որ դար մըն ալ անցնի չեն հիննար, երկու դար ալ անցնի, դարձեալ չե՛ն ծերանար. . . որո՞ւ կըսես, «չի՛ք ինչ նոր, ի ներքոյ արեգական»։

Գրքերէ ու գրքոյկներէ զատ յիշատակուած են կարգ մը պրակներ, օրագրաց ու հանդիսից հետ ալ այնպիսի յօդուածներ, որք գէ՛թ օր մը վինտռուելու փառքին սլիտի հասնին . . . կարո՞ղ ենք մաղթել, ես չեմ կարծեր։

Սոյն նորածագ գրացուցակին մէջ, կը գտնես, աչխարհահռչակ Աստուածաշնչի երկարապատում ցանկ մը, հոլէբ ւսան ուրիք զանազանակ դիրքերովը ու տեսակներովը, յորս զարմանալի չէ քեզ, պատահիլ ոչխարենէ Նոր Կտակարանին՝ որ այծէ Սաղմոսին հետ ի վէգ կուգայ, լաթակազմ Աւետարանին՝ որ փառակազմ Գործք Առաքելոցին կը նախանձի, աստին ճապուկն որ խփաւորէն ծո՛ւռ ծո՛ւռ կը նայի, անդին ալ ոսկեզօծը իր արծաթազօծ եղբօրը վրայ կարծես ստո՛ւեր կ'ածէ, մուռնա՞նք յիշելու թաւշեայ կազմն՝ որ կիսակազմին բա՛րև մըն ալ կը ղլանայ, ո՛ւր թողուանք սակայն ճարմանդաւորն՝ որ չղթայասիրկ, քիչ մը անդին սքլա՛ծ կը կենայ . . . ։

Ասոնցմէ դուրս յիշատակուած են գրաւճառաց ազդերն ու ազդարարութիւնները լրենց անպիւտ գրքերով ու թանկագարգ մատեաններով։

Աղաքէն, իր պարզանակութեանցն ու յօրինուածոյն մէջ, Վահան էֆէնտի Զարդարեանի այս նոր ձեռնարկը, ունի ինչ ինչ թերութիւններ, ըլլայ տպագրական, ըլլայ ծանօթագրական, յուսալի է որ գրախտութիւնն մէկ կողմէն, ու յարատեւութիւնն միւս կողմէն զանոնք բառնան յառաջիկային. մինչ իր գոյութիւնն ա՛յսօր, երբէք անկարեւոր, ու երբէք անպէտ չեզպուիր, թէպէտ գտնուեցան գրիչներ որք, չուզեցին ճանչնալ անոր պիտանութիւնը։ Այս հրատարակութեամբ՝ ամբողջ տա-

րուան մէջ հայ մատենագրական հրապարակին վրայ, ի մի վայր ամփոփուած ալիտի տեսնենք բոլոր արտադրութիւններն հայ մտաց որք ծաղկած են ի լրագիրս ու երկնած՝ յառանձինն մատենի։

Ասով՝ իրաւ ամփոփ պատկեր մը ունեցած կըլլանք մեր մըտաւորական գործունէութեան, և իրաւ, բաղդատութեան ու համեմատութեան տարրներ ունեցած կըլլանք ի ձեռին։ Սակայն, յանցանքը հրատարակչի՞նն է, եթէ այս ինչ ամսուն թերթը լերկամարվին դուրս ալիտի գայ, յանցանքը հրատարակչի՞նն է, եթէ յօդուածները յիշատակութեան արժանաւորութիւն չունենան, ինքն իր կաղմութեամբ խաղվակի մը կը նմանի, մէջէն անցած ջուրը, անո՛չ թէ լեղի, պղտոր թէ անհամ, իրեն չվերաբերիր, աղբիւրի՛ն դիմեցէք, եթէ կրնաք, ակը մաքրեցէք։

Արդարև, խոհական մարդը չդտներ հեղինակը-ընկերներ որոց առջև սպահիկ մը կենայ, կարդայ հաւատքով, մեծ ու անչափ խանդով, ու անոնցմով գոնէ, քիչ մը լեցնէ իր մտաց դատարկութիւններն, և կամ, սրտի ղգացումներն զարգացնէ, և քաղաքակրթութեան չէ թէ խարուսիկ այլ պայծառ լուսով վայլ գտնէ։

Մխայն Գալէմքեարեան վարդապետի «Հայ Լրագրութեան Պատմութիւնը» Վահան վարդապետի «Անգիր Դպրութիւնը» կարժեն իրաւամբ որ ըստ ամենայնի ուշդ դրաւեն, չմոռնանք յիշելու Ալվազեանը, ու մեր առողջութեանը հոգածու այն ղուարթազրի՛չ Փօլօլեանը։

Մնացեալք սիրավէպեր, չնչին պատկերներ կուրուագծեն, բանաստեղծութիւն ու գրականութիւն ընելու գիտակցութեամբ։ Անոնց ճիւղերն ալ պէտք են, կընդունի՛մ, բայց լաւագոյնը, բայց հարկաւորագոյնը, բայց կարևորագոյնը, է՛ն սլիտանին է, մանաւանդ մեղ համար, է՛ն առաջինը։

Առէք լուցկիի չնչին տփիկ մը, եթէ կուզէք, ճիու մը անչունչ դիակը, աղքատի մը մուրող ու բազմաթափառ կեանքը, մէկուն խեղճ տարփանքներն, միւսին լսելիք յարաբերութիւնները, ու տեսէք ինչ գլուխ-գործոցներ կը ծնին անոնցմով, ինչ հրաշակերտներ ի լոյս կուգան իրապաշտ դպրոցի, ինքնապաշտ աշակերտներու կողմէ, որք անպատկառ՝ արևու արշալոյսին ոսկի գիսակները իրենց սիրուհւոյն հերաց մէջ գունակերպեան հիւսկէննե՞ր կը վոխարկեն, ոմանք ալ, լուսնոյ ցոլա-

ցիկ չողերը պայծառերանգ մարմնոց սպիտակութեանը վրայ թափելով, ձիւնակերպիկ ու չուշանաթոյր իրան մը կը կերպաւորեն իրենց տարփածուին, իրենց համանուագն կամ ամլնեբուն։

Ի՞նչ վայելուչ գիւտեր, արդարև, Հայր Գալէմքեարեանի ուսումնասիրութեան քով . . . ։

Կան այլք, որք կեանքը կուլան, այն կեանքը որով յաճախ կը խնդան, կը ճլուզլան, առերևոյթս սե՛ւ գրիչներ, առերեւոյթս սե՛ւ սրտեր, որք իսկապէս մեղր ծծելով թո՞ղն կը ժայթքեն, օ՛ր տեսնելով՝ դիւե՛ր կ'երազեն։

Օրագրաց էջերուն մէջ կան վէպեր, վիպակներ, ո՛հ, անտանելի վայրաբանութիւններ, ուր հաւատացէք, պատմութիւնը է՛ջ մը իսկ չունի, ուր իմաստասիրութիւնը բառ մըն է լոկ. իսկ ընկերական հարցերը՝ ստուե՛ր մը սոսկ։ Կան տարաբաղդաբար, յօդուածագիրներ ալ շատ որոց նպատակը՝ բանասիրութիւն չէ, ոչ ալ առաջնորդնին՝ գիտութիւնը, եթերացած թըռիչներ, թափանցիկ ու անօսր աղճատանքներ, յորս չես գտներ արուեստին ոդին, ու նկարն տոհմային կեանքին։

« Ի՞նչ կը նշանակեն հարցուցի մտացի խմբագրի մը, այդ վիպամոլ ընթերցներն, բացագանչ Որբերեաններն, ու ռամկապաշտ Զուքասըզեաններն »։ Սրամիտ բարեկամս այսպէս պատասխանեց « ո՛չ չե՛ս գիտեր թէ լրագրութիւնն ալ վարժարան մըն է, ուր կը հանդիպիս ամեն կերպ աշակերտներուն, խակ լաւագոյններու՝ գո՛ւն ուրեք »։ Եւ իրաւո՛ւնք ունէր։

Ահա, այսպիսեաց մէջ, երևակայութիւնն է որ միշտ կը խօսի քան թէ նիւթը, քան թէ տեղական գոյնը, ասոր համար, մտացածին պատկերներ կը վխտան չուրջդ, անձամ տարազով ու սեթևեթ չալարով, յաճախ օտար նիւթեր, օտարոտի բառերով պարագրուած։

Այս դրաւոր գպրութեանց քով « Անգիր Գպրութիւն » մը կը ծնի, այսինքն դրական մահերու առընթեր, դրա՛կան կեանք մը։ Զմխիթարուին՞ք գոնէ այսչափով։

Իցի՛ թէ ասոնց մէջ աչքը ունենար իր պերճ ու անկեղծ գրիչը, միտքը ունենար իր վեհ ու ճշմարիտ թարգմանը, իցիւ թէ սիրտը ունենար, իր խորագդած երգահանը, չե՛ն գիտեր թէ « սուտ մաքերն անտանելի են, սուտ սրտերն ալ՝ ատելի... »

Տեսէք, թերթի մը մէջ « Ծննդեան պատմութիւններ », իսկ ուրիշ թերթի մը մէջ « Փարիզեան Քրոնիկներ » կուտան մեզ,

չինովի՛ յերիւրուածք չինովի՛ սրտից, որոնցմէ ոչինչ կը հասկնանք. առնենք օրինակ մը «տարօրինակ? երկիր մը կայ մտգական հրապոյրով, երկիր մը որուն խորհրդով փաթթուած քրմանոյշի ժպիտը անցեալ ժամանակներու վերապարթուժի պէս կը քաշէ . . .» և կամ, «որուն հանճարը վերելքի հրաչք մը դործել կը թուի հետզհետէ . . .»

Ահա այսկերպ տողերու ծնունդ տուող հրապարակագիր մը որ ճաշակի մայրաքաղաքէն, հանճարի ոստանէն, ու Ակադիմիոյ Տաճարին սեմէն կը բարձրացնէ իր ձայնը, կուտայ իր որոտագոչ պատգամը, և որ կը կարծէ ըլլալ այժմեան է՛ն նրբին բանահիւսը, է՛ն վերլուծող միտքը ու է՛ն խորունկ քննադատը, չե՞ս ըսեր, «ծուեցէ՛ք եղրարք, որ անցնի Տիտանը . . .»

Իսկ դու Այվազեան, ա՛լ մտէ «Շար կենսագրութեանդ», թաղուած կեանքերու այդ ներշնչարանդ, ուր դնելով անոնց որք «Գիւթիւնը» կը ներկայացնեն, այլ որք անգիւթեան մեծը կը դործեն, անոնց՝ որ հաւատոյ փիլիսոփայութիւնը կընեն, իսկ ինքեանք անհաւատ կապրին, վերջապէս անոնց որք «Յոյս» կը քարոզեն, իսկ որք ծայրագոյն անյուսութեամբ կը տուայտին:

Ա՛լ այսքան արտողութիւն բաւական է կարծեմ, թո՛ղ այս տողերը յորդորակ մը ըլլան ամեն անոնց որք գրացուցակին մէջ պիտի անցնին, ու չանցնին, և թո՛ղ Զարդարեան իր ձեռնարկով խթան մը ըլլայ աւելի լաւ գրողներու ու աւելի լաւ մտածողներու:

Այո՛, իր յայտարարութեամբ նա կը խոստանայ մեզ, ներկայ տարիէն սկսեալ ճոխ երեսյթ մը տալ իր դործին, և բազմակողմանի բովանդակութեամբ անթերի ի լոյս ընծայել այս նոր հրատարակութեանց ղրացուցակը ի սպաս համայն ղրասէր ղրչաց, և՛ս և քննադատ բարեկամաց:

Հաւատա՛նք իր խոստման:

ԳԱՍՊԱՐ ՆԵՄՏԻ:

1894 Փետրվար 8
Պոյաճը քէօյ

ԻՄ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐԷՍ

ԾԳ

Իբրև պատժող՝ վարժապետներու մէջ ամենէ չափաւորն անտարակոյս Անդրէաս էր՝ դէմ մեր օրերը։ Չէ թէ միայն մարմնահար պատիժներու բազմազան տեսակները հետզհետէ կրճատած նուազած էր նա՝ մանաւանդ իր կեանքի վերջին տարիները, ջալախան միայն պահելով իբր բացառիկ ու գերագոյն միջոց, այլ նաև՝ ատոր գործադրութեան մէջ կը յայտնէր մեծ գթութիւն, ինչ որ բաւական հազուագիւտ երևոյթ մ'էր հին պատուելիի մը կողմէ։ Այդ խստատակիչ պատիժը կը սահմանէր մանաւանդ լուութիւն խանգարողներու — և այս մասին բացարձակապէս անողոք կր —, օգնական վարժապետի մը դիմաղարձողներու (այսպիսի յանդգնութիւն երբէք չէր տեսնուած իր անձի դէմ), սաներու՝ որոց սաստիկ հակառակ էր, և երդմնակէրներու՝ զորս կը ջանար ուղղել այդ եպերելի սովորութենէ։

Անդրէաս վարժապետի վրայօք քանի մ'արժանահաւատ հիներէ այս վերջին օրերս մեզ պատմուած երկու-երեք պատմութիւններ կը յայտնեն սակայն թէ համբաւաւոր տեսուչն՝ այն սլիսի ժամանակներու մէջ՝ ուր անգթութիւնը դաստիարակութեան կարևոր ու էական մէկ պայմանը կը համարուէր, և որ հօնեան բուռն միջոցներու մասին տարհմայքը դեռ չսկսած իր մաքի մէջ՝ ատեն ատեն իր բուռն սրտի հակառակ դրեթէ այնքան անողորմ կը հանդիսանար՝ որքան որ և է հինաւրեայ պատուելի մը։ Այդ անցքերէ մէկը միայն արձանագրենք։ Մեր կարծեօք կարի նշանակական է այն և լուսի կը հաստատէ մեր նոր գնահատումը Անդրէասի մասին։ Պատմողը՝ «թաթի նահատակ» մը՝ Ղ. Պ. բարի և հեզահամբոյր բնաւորութեան տէր մէկն է՝ որուն ճշմարտասիրութեան վրայ կասկածելու տեղի չկայ ամենևին։ Անդրէասի կողմէ իրեն շռայլուած թաթի ուժգին հարուածներէ ուռած ափին վրայ դժուարադոյժ վիրք կամ կեղ մը դոյացած ըլլալով՝ զոր ինք ներկայ պիտի կ'անուանէ, իր բարի հայրը՝ որ վեց-եօթ անգամ «իշխան» եղած է իր կեանքի մէջ — ինչ

որ պղտի պատիւ մը չէր համարուեր այն ժամանակները — մարդ կը խրկէ Անդրէաս վարժապետի՝ չէ թէ չծեծել իր որդին — զայս պահանջելու իրաւունքը չունէր անշուշտ, ասկէ զատ ինչպէս մարդ պիտի ըլլար իր զաւակը — այլ ախտադին ձեռքը պատժելու տեղ՝ անոր ոտից առողջ ներբանները ձաղկել ֆալախայով՝ ամէն անգամ որ հարկը պահանջէր։ Իր զաւակի հիւանդ ափն Աստուծով իր բոյժը գտնելուն՝ հայր վարժապետի ղգաստարար թաթի տրամադրութեան տակ պիտի ըլլար միշտ։ Բարի հօր կողմէ այս կարևոր պաշտօնով պատգամաւոր գացողը նոյն տան մէջ հիւրասիրուած գաւառացի ուսանող մ'է եղեր։ «Դեսպանի կամ միջնորդի պատիժ չկայ» կ'ըսեն, այլ հին ատեններ գործերն ուրիշ կերպ կ'անցնէին և մարձանքին մեծը կուգայ խե՛ղճ պատանիի գլխուն՝ որ իր իրաւանց յետին աստիճանի նախանձախնդիր տեսչին ահարկու ղայրոյթն իրեն դէմ զրգռած էր իր կատարած անզգոյշ պատգամաւորութեամբ։ Տրուելիք պատիժի մը մասին դիտողութի՛ւն ընել, «թաթի տեղ ֆալախայով պատժէ՛» ըսե՛լ։ Այժէն բանէ յառաջ ինքը՝ դեսպանը՝ կը հրաւիրուի պառկիլ ֆալախայի։ Պատգամաւորը պատժելով Անդրէաս ղայն խրկողը կը պատժէր յայտնապէս՝ թէ և «իշխան» մ'ըլլար նա։ Եթէ կարենար նոյն իսկ այդ յանդուգն «իշխանի» ոտքերը պիտի գանէր այդ անարգ գործիքով։ Պատգամաւորը իր «արժանի» պատուհասը կրելէ ետք՝ կարգը կուգայ ձեռքը կեղտ պատանւոյն որ համարձակած էր ծնօղաց ուշադրութիւնը հրաւիրել իր հիւանդ ափի վրայ։ «Բայց նայիմ ո՞րն է վիրաւոր ձեռքդ» կ'ըսէ աչակերտին։ Պատանին դողդողալով կը բանայ ափը, որու վրայ «թաթի» երկու սոսկալի հարուածներ իրարու ետևէ կ'իջնեն անսովոր սաստկութեամբ։ Հէք պատժեալի ղգացած սուր ցաւը մարելու աստիճան էր։ Բանն այսպէս կը լմնայ։ Հին իշխանը ձայն մը չհաներ, թերևս համոզուած թէ անպատեհ քայլ մ'էր առածը՝ մեղապարտ ոտնձգորթիւն մ'էր ըրածը հայր վարժապետի օրինաւոր և հարազատ իշխանութեան վրայ։ Իսկ տղան ճիշդ քառասուն օր ներքին և արտաքին դեղերով դարմանուելէ ետք՝ հազիւ իր դըժբաղդ ափը վարժապետի թաթին ընդունելու վիճակին մէջ կը դնէ։

Պատժական խնդիրներու մէջ Անդրէասի վրայ այսքան։ Հիմայ իջնենք քովնտի սրահն՝ որ ետքէն չինուած է՝ Մխսրոպեանի բուն չէնքն անբաւական գալով աշակերտաց յարաճուն թուոյն։

Այս սրահն առաջին անգամ յանձնուած էր վանեցի Յովհաննէս Շահինեան ահարկու վարժապետին՝ որ քանի մ'անգամ վոխադրուեցաւ Մեսրոպեանէ Հռիփսիմեանը և Հռիփսիմեանէ Մեսրոպեանը։ Փոխն ի փոխ այդ երկու հաստատութիւններէ միոյն կը խրկուէր նա, և մեր ժամանակները բաժին ինկած էր աղջկանց դպրոցի հէք սանուհիներու։

Թէև պարագ է յարգել մեռելոց յիշատակները, ու հին վարժապետներու խումբի մէջ չէին պակսեր բնաւ իրենց անգթութեամբ ահաւոր հանդիսացողներ՝ այլ սակայն քանի որ անաչառ պատմութիւն կը գրենք՝ ի՞նչու դեղևինք հաստատել թէ վանեցի պատուելին իր պաշտօնակիցներու մէջ ամենէ աւելի անխնայ կերպիւ կը չռայլէր բուռն կրքի ու զայրագնոտ բնաւորութեան մը ցոյցերը, որոնց պատճառաւ բազմիցս յանդիմանութիւններ կը լսէր նա հոգաբարձու աղաներէ՝ առանց սակայն ուղղուիլ կարենալու։

Սոյն պատուելին՝ որ տաղանդէ ու արժանիքէ անմասն մէկը չէր սակայն, խուժդուժ վարմանց պատճառաւ «խեղաճ, ականջը խուլցած և նոյն իսկ հիւանդացած մեռած աշակերտներու անուններ կը յիշուին»։ Իր ազդած ահն ու սարսա՛փը միայն բաւական էր ամենածանր հիւանդութեանց ծնունդ տալու դեռահաս կազմերու մէջ։ Երևելի է ու գրեթէ առածի կարգ անցած իր «ականջ քաշելը կամ սեղմելը», պատիժ՝ որմէ պարզապէս կը սարսափէր մանկտին, իրական անթիւ պատմութիւններէ՝ որք կը յիշուին այս մասին, մէկը միայն պատմե՛նք։ Հլու և ուսումնասէր աշակերտ մ'որ առեն առեն կ'օգնէր իսկ անոր տուած դասերուն, առաւօտ մը կը պակսի դպրոցէ։ Մայրը բաղնիք տարեր է պինք։ Կէսօրէ ետք դպրոց գալուն՝ իր վրայ եկող վարժապետին զայրագնոտ կերպարանքէն սարսափած՝ կը փախչի առջևէն և պահ մը հալածուելէ ետք վերջապէս կ'իյնայ անոր ձեռքը։ Ահարկու վարժապետի երկար եղունգը կը մխուի՝ չարաչա՛ր ու խո՛րապէս կը մխուի եղկելի պատանեկի ականջի բլթակին մէջ, և այսպէս՝ կատուն և իր ճիրանն անցած խեղճ որսը սրահն ի վար կը քաշեն պահ մը առանց բնաւ եղունգը բլթակէն պատուելու։ Տապալի այտուք մը յառաջ կուգայ թունաւոր մսդիլներու այս անախորժ դգուանքէն, և նահատակ աշակերտը տասնևհինգ օր տունն արգիլուած՝ բժշկական հակատապային դարմաններու կարօտ կը դտնուի, որոնց հիմը կը կազմեն կակղիչ տածեր (cataplasme) և ուխտ ապրուկներ՝ ականջին եռևով փակցուած։

Երբ այս ականջսեղմուքի ենթականերն թուղթ չառնուր ըլլին՝ ինչ որ կը պատահէր յաճախ, Շահինեան պատուելի գործնական ձև մ'ունէր՝ որով 10–15–20 աշակերտի բլթակներ մէկ վայրկեանի մէջ կը ճնշուէին միահամուռ։ Ահաւասիկ ինչպէս։ Կարգաւ չարել կուտար զանոնք և նախ ինք սկիզբ կ'ընէր աշակերտներէ մէկուն ականջի բլթակին մէջ իր եղունգները մխելով, այդ աշակերտը նոյնը կ'ընէր իր քովինին, և այնքան աւելի սաստկութեամբ՝ որքան իր ականջը կը սեղմուէր չարաչար և երբեմն արիւնելու աստիճան, երրորդը չորրորդին, չորրորդը հինգերորդին, այսպէս մինչև վերջ։ Եղունգներու դժգոհի «ողջոյն» մը՝ զոր կարգաւ իրարու կուտար պատժելոց խումբը։ Թաթի առանձին և ուժգին պատիժ կը տրուէր այն խեղճ տղեկին՝ որու մատներու տակէ իր ընկերի ականջը կ'սլրդէր դիպուածով։ Պատուելին՝ եղունգը միշտ աշակերտին բլթակին մէջ՝ զայն քաշելով կ'առաջնորդէր որ և է ուղղութեամբ, և անոր եռանէ ալ բոլոր միւսները՝ մէկ կարգի վրայ։ Օձապտոյտ չրջաններ կ'առնէր երբեմն պատժեալ դասն իր պարագլուխի հետևելով։ Տեսա՞ծ ես, սիրելի ընթերցող, «սիրդօ» ըսուած ժողովրդական կաքաւը։ Պարորդն իր վերամբարձ ձեռքով բռնած է թաչկինակի մը ծայրը՝ որու միւս ծայրէն բռնած է իր հլու պարուհին՝ որ իր պարընկերի չարժումներու մինչև վերջը կը հետևի ուշադիր։ Այսպէս նաև հին պատուելին՝ որ չէ թէ մէկ հոգիի՝ այլ ամբողջ խումբի մը չարժումները կ'ուղղէր ։ ։ ։ իրենց կեղեքուն ականջներու միջոցաւ։

Շահինեան պատուելի իր բարկութեան նշաւակ աշակերտին բարձրացած ձեռքերուն մէջ քար կամ տախտակ չէր ըլլար այլ ծանրկեկ երկաթ։ Այս պատիժի գործադրութեան մէջ, հէք աշակերտի տանջանքն աւելի դժնդակ ընելու համար մասնաւոր ձև մ'ունէր՝ որու ամէն վարժապետներէ աւելի կը դիմէր յաճախ։ Տղուն վրայ պարտք կը դնէր մէկ ոտքի վրայ մնալ բոլոր ժամանակը։ Արագիլներն իրենց ծոյլ ժամերու մէջ այդպէս մէկ ոտքով կրնան ըսպասել երկար ատեն, այլ այդ բարձրասրունքներն (échassiers) բնական դիւրութիւն մ'ունին այս դիրքի՝ զոր կ'ընտրեն ինքնակամ, այլ խեղճ պատանեկին համար ո՛րքան յոգնեցուցիչ պատիժ մ'էր այն՝ մանաւանդ երկաթի ծանր զանգուածն իր վերամբարձ թևերու վրայ։ Վարժապետի փայտն իր կռնակին կ'իջնէր անվրիպապէս՝ եթէ երբեք միւս ոտքը դործածելու մահացու մեղքի մէջ դանուէր։

Սոյն պատուելիի դործածած «թաթ»ը կապարի ծանրութեամբ կ'իջնէր հէք մանկան դողդոջուն ափին վրայ։ Ընկուզենիէ յատկապէս պատրաստուած դործիք մ'էր այն տանջանքի՝ որու համը ճաշակողք միայն դիտէին։ «Ախմէն վարժապետ, ոտքդ պագնեմ վարժապետ, մէյ մ'ալ չեմ ըներ վարժապետ։ Արտասուալից աչքերով մանկական չուրթերէ բխած այս աղերսանքը ու պաղատանք արձագանք մը չէին դըտներ պատուելիի քար կտրած սրտի մէջ՝ որ գիալախայի գրեթէ համազօր իր լախտի հարուածները կ'իջեցնէր անողոք ու անխընայ։ Խեղճ պատանեակներն աղիողորմ սուր ճիչ մը ձգելէ ետք՝ դէմքի բիւր ծամածռումներով և իրենց ցաւոտ ու մերթ վիրոտ ափը լզելով լզուըռտելով կամ միւս ձեռքով զայն իրենց կուրծքի վրայ սեղմելով իրենց տեղը կը դառնային լալագին։

Միևնոյն անողորմ վարմունքն ու պատիժները գրեթէ հաւասար խստութեամբ ի գործ կը դնէր նաև Հռիփսիմեանց տարաբաղդ սանուհեաց վրայ։ Նոյնպէս իր ապտակը երևելի է։ Այս մասին երկու պատմութիւն պատմենք, երկուքն ալ աղջկանց դպրոցէ։

Անգամ մ'ափի այնպիսի բուռն հարուած մ'իջեցուցած էր ուսանուհւոյ մը դէմքին՝ որ անոր գլուխը «մէկ կողմ դարձած մնաց ամբողջ տարի մը»։ Ո՛չ վէպ մ'է այս և ո՛չ չափազանցութիւն մը. աշակերտուհին՝ որ ծանօթ տիկին մ'է, կ'ապրի։ Շահինեան պատուելի կը պարտաւորէր ներհակ ուղղութեամբ ապտակ մ'ալ տալ դնէ՝ որպէս զի իր ուղղութիւնը փոխած գլուխն գար նորէն իր բնական դիրքը դտնէր։

Ուրիշ անգամ մը դարձեալ իր տուած մէկ ուժգին ապտակը՝ որու հինգ մատերու կարմրագոյն դրոշմը երկար ժամեր անեզծ մնաց հէք սանուհւոյ դէմքին վրայ, (ապտակի հոմանիշ «հինգ աղբեր» ժողովրդական աղդու բառը գործածելու բա՛ւն տեղն էր հոս), խիստ ցաւագին և խիստ ուռուցիկ տեսակէ յարականչի մը (parotide, գապա Խուլուտ) պատճառեց՝ որ ութ օրէ յառաջ չկրցաւ բոյժ դտնել։ Պատանուհին՝ եօքլն վարժուհի մը Հռիփսիմեանց դպրոցի մէջ, իր հիւանդութեան բուն պատճառը՝ «հինգ աղբերի» դժալի դէպքը ըսել կ'ուզենք, ծածկած էր իր ծնողքներէ՝ որք իրենց զաւակի ապաքինումէ ետք միայն լսեցին խուժդուժ եղելութիւնը։

(Շարունակելի) ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ

Կարդ մ՚ընթերցողներ վերեւաբեր յայտնած են խմբագրութեանս՝ Հայ Ընթերցատան Յոբելեանի առթիւ Պ. Մ. Մամուրեանի ատենախօսութեան գոնէ մի համառօտ ամփոփումն կարդալ հանդիսիս մէջ: Այս վերոյիշեալին համեմատ՝ արժան կ՚դատուի մեր յիշողութեան ներածին չափ ամփոփել եւ հրատարակել հետեւեալ քաղուածքը:

Գեր. Ս. Հայր, Աչնիւ Տիկնայք եւ Տեարք,

Հրաւէր ստացայ Պատ. Հայ Ընթերցատան Տնօրէն Խորհրդէն մի քանի խօսք ըսել այս հանդիսաւոր օրս: Այս հրաւէրը կ՚հանդիսանայ երիտասարդութենէ առ ծերութիւն, որ կարօտ է նորածին լոյսերու ջերմութեան իր սառնապատ գլուխն ու սիրտը տաքցնելու համար: Ուստի պիտի խօսիմ: Թերեւս ապաժամ եւ անդեպ թուի խօսքս մեր Ս. Աստուածորդի քաջալերական յօդուածներէն եւ Տէր-Պէտէ ընթերցումէն ետք, սակայն կարճ պիտի լինի ըսելիքս՝ ներշնչուելով հանդիսիս կարեւորութենէ եւ ազնիւ հանդիսականներու ներկայութենէ եւ նկատելով որ՝ հակառակ ամէն արմատական նորաձեւութիւններու, հնութեան փորձն անլոյծ պիտի մնայ միշտ նորութեան հետ: Մեր պապերը սովորաբար կ՚գրէին իրենց նամակներուն մէջ — Որդեակ, ես քիչ կ՚գրեմ, դուն շատ խմացիր: — Այս կ՚ենթադրէ մտքի ամլութիւն կամ նեւթի պակասութիւն: Չեզ կ՚թողում մին կամ միւսը ենթադրել:

Այսօր կ՚տօնենք Յոբելեան մը, բայց ի՞նչ է այդ: Երբայական բառ, ու հիմնարկութիւն որ յիսուն տարի մի անգամ կ՚կատարուէր Իսրայէլի մէջ: Մեղաց եւ պարտուց ներողութեան թուական մ՚էր: Հռոմէական եկեղեցին քսանհինգ ամեակի վերածեց Յոբելեանն, երբ գունդապետ Հռոմ կ՚դիմէին ուխտաւորներ՝ միշտ ի թողութիւն մեղաց, վասն զի օրքան բարեաց նոյնքան մեղաց ծովացեալ է աշխարհս: Աշխարհականն ուզէր հեանիլ եկեղեցականին, այնպէս որ յոբելեան հանդիսներ լինքն ալ սկսաւ կատարել, ինչո՞ւ — որպէս զի նուիրագործէ բարեգործութիւնն որ, գիտութեան, ճարտարութեան եւ հանճարի դէմքով, կ՚ներկայի մեզ մարդկութեան բարոյական եւ իմացական զարգացման համար: Չի եթէ եկեղեցին ունի իր մարմնորոնեներն զոր կ՚օրհնադործէ, ունի եւ ժողովուրդն իր բարեբարներն որ մարդկութեան ջահերն են եղած, որ, գիտութեան, ճշմարտութեան, արդարութեան եւ սիրոյ շահատակներ՝ ստեպ ի մեռան ադբատիկ տպրած, զրպարտուած հալածուած եւ երբեմն ծագկեայ փունջեր իրենց դերեզմանին վրայ դրուած, արձաններու արժանացած են, այժմ այդ պսակներն ստեպ իրենց լուսատու ճակատները կ՚ողողեն եւ յոբելեանով կ՚փառաւորուին: Եւ ո՞վ է այսօր մեր յոբելեարն, մինչ Հայ Ընթերցատունն

է — է՛հ, այդ հին չէ՞ք մ՛է, գրադարանով անշուշտ ու անկէ դան։ միթէ Ընթերցասեր Տ. Խորհուրդն է — է՛հ, այդ գործունի ու արիւն խումբն պահապանն է այդ հիմնարկութեան։ Ուրեմն ո՞ր է յօրելեարն — ըստ իս այն խորհուրդն է զոր յիսնամն 25 տարի առաջ Գ. Յ. Նարարեանի հետ մի քանի մարդասէր և ուսումնական հոգիներ — ընթերցասիրութիւնն հոյ հասարակութեան մէջ ծաւալելու խորհուրդն, մանկտւոյն դաստիարակութեան մեծ հասուն գլուխներ կրթելու խորհուրդը։ Եւ այս խորհուրդը մեծ էր, դի միայն եկեղեցին չունի մեծ խորհուրդներ, այլ և ամեն հասարակութիւններն որ մարդկային միտքը կ՛աղնուացնեն կ՛ընդլայնեն և հանրութեան նիւթական բարօրութեան կ՛նպաստեն։ Եւ այդ խորհուրդը մարմին կ՛առնու քսանամն օրն. փայլուն օր, ուր կրթութիւնը նոր յաղթանակ մը կ՛տանի տգիտութեան վրայ։ Եթէ տօնելի և օրհնելի են հիմնադիրներն ոչ նուազ գովելի են անոնք որ այդ հիմնարկութեան յարատևութեան անդուլ հոգածուներ եղան — հետզհետէ յաջորդող Տ. Խորհուրդներ և առատասիրտ նուիրատուներ։

Եւ միթէ՝ հիմնադիրներու ակնկալութեան համաձայն, հանրային եղաւ ընթերցասան օգուտը։ — Ես չեմ կարծեր։ Բաւական սահմանուած եղաւ իր օգուտն։ Թո՛ղ ներքին պատճառներն, տրտաքիններըը կ՛նկատեմ օտար օրադիրներն՝ օտարասէրներու համար, քարափեան շէն սրճարաններն, գտրեչքի փրփուրն, հուրիներու անց ու դարձն՝ գլօսասեր պատանիներուն համար, խաղն ու կատակն՝ կարգ մը հովասէրներու համար, բաներ՝ որ չեմ ընթերցասան մէջ չեն գտնուիր։ Եւ սակայն կ՛գտնուին հոն բարոյական, մտաւորական և տնտեսական առաւելութիւններ։ Ընտիր թերթեր, հիւթեղ յօդուածներ, խմաստալից գրքեանք կ՛շինեն կ՛ազնուացնեն սիրտ ու միտք։ Ուսումնասէրն խմացական անուշդ, վշտաբեկն ափսփանք, յուսահատն իսկ նոր յոյս ու ոգի կ՛ստանայ։ Հապա տնտեսն, մեզ նման վաճառական ժողովուրդ մը պարտ գտնել մեծ շահ ի գին փոքրիկ գումարի շատ ոսկիներով գնելի մատեաններու պարունակը լսփելով, ի՞նչ կ՛ընեն նէրոպայ՝ ուր լաւ դրամագ սեղ են, տղքատ և հարուստն իսկ հասարակային մատենադարաններ կ՛դիմեն . . .։

Իսկ մեր կանայք ի՞նչ կ՛ընեն . . . միթէ մեռ մ՛ունի՞ն այս հաստատութեան մէջ. և քանի որ տունը, մարդիկն և մանկտին վարելու, կրթելու պաշտօն ունին, ի՞նչպէս անտեսան գտնուին ընթերցասան օգուտներուն . . . ։ Ո՞վ է մեղաւորը. ա՞ր՛ք. չեմ կարծեր, շատ զբաղած են . . . թերևս նոյն ինքն կինն, որ նոյնպէս զբաղած է. թերևս կարևորութիւն չտար այդ հիմնարկութեան իբրև առնացի ձեռնարկի մը . . . սկսալ ըմբռնում՝ Ձկայ կին մը, ո՛րքան ծանր լինի իր տան հաւքտութիւն, որ պարապայ, ընթերցանութեան նուիրելի ժամեր չունենայ . . . ։ Եւ ի՞նչպէս կ՛անցնէ այդ ժամերն — ստէպ բամբասանքի, աւելի նուրբ խօսիմ, կրիտկական լեզուն սրելու, օրուան նորաձեւութեան վրայ զրուցատրելու, դրացւոյն գլխարկին գոյնն ու տարազը և յարաբերութենց տեսակը գնահատելու, խաղի սեղանին շուրջը դեգերելու։ Եւ ի՞նչու, չարակամութիւն կամ շահ չէ իր գրգիռն — քա՛ւ լիցի — այլ տաղտուկ փարատելու միջոց մը, այլ զբօսանք մը։ Բայց բամբասանքը բամբասանք կ՛գրգռէ, նորօրինակ ձանձրոյթի կ՛ընէ, ընտանեկան շրջանիներու, ազգականներու մէջ

անգամ յրտուԹիւն, գժտուԹիւն կ'ձգէ, և բնական է քանի որ անընդհատ օրինօք, կամ մեր բարեկամ Նուպարեան բառարանի նոր բառով ֆեհլեհէ հին պատիժը կ'հրաւիրէ· մինչդեռ մտաւորական ընտիր զբօսանքն քանի՛ մեզի հաճոյք, քանի՞ սրտի անուշ յուզմունք կրնայ բերել։ Ի՜նչ քաղցր այլայլուԹիւններ, անձնուիրուԹեան և ըղձողուԹեան զգացումներ, շահագրգիռ խօսակցուԹեան օգտաշատ նիւԹեր կրնայ գրգռել կանացի փափուկ հոգւոյն մէջ լաւ, ազնիւ գրուածներու և օրագիրներու ընԹերցուՀն, որ գրեԹէ մեր ժամանակի պատմուԹիւնը կ'պարունակեն։ Ո՛րքան անուշ և անուշեր պիտի Թուէր արդեօք այն կինն որ չէ կարդար իր տան ծակն ու ծուէն, ելքն ու մուտքը գիտնալ, որ իր ընտանի և ազգակից անձերու քնաւորուԹեան, անուններուն, վիճակին անտեղեակ կ'գտնուի։ Ճիշդ մի և նոյն դրուԹեան մէջ կ'համարուի այն տանտիկինն որ իր չորս դին, աշխարհի մէջ անցած դարձածին անտարբեր, անհոգ այն ընկերային, կրԹական, ընտանեկան խնդիրներու՝ որով բարեկիրԹ ազգերը կ'յուզուին և որ ատեպ լուսամիտ կիներու բարոյական և մտային ներգործուԹեամբ կ'լուծուին, իր կարժառը կ'դարձնէ անդուլ քսու լեզուին հետ։ Անոնց այն մուԹ օրերն։ Բաւական չէ որ կինն լինի անարար . . . ։ Աշխարհ, մանաւանդ կիներն այլափոխ եղած են գիտուԹեան և քիչ մ'ալ պչրասիրուԹեան ընորհիւ . . . ի՛նչ պատրանք Եւրոպական արդուզարդի նրբուԹեանց ներքև մերթ նշմարել պազ սիրտ մը, դատարկ գլուխ մը, անխօս լեզու մը, այդպիսի կին մը նման է այն փայլիլուն ոսկեզօծ Թաղարին, որ հեռուէն աչք, սիրտ ու ճաշակ կ'հրապուրէ· բայց մատեցիր, և կ'տեսնես չինծու, անհոտ գունագեղ ծաղիկներ։ Ձշմարիտ գեղ, անուշ բոյր, սրտագրաւ հրապոյր կ'տան զարգացուն սիրտ ու միտք՝ բնական ձրիք, որոց անհաղորդ չեն հայացի կիներ։ Օրուան, աշխարհիկ լոյսն կ'բերէն մեզ գիրքն, օրագիրը։ Ջինջ այդ գործիներն և Եւրոպան իսկ խոր խաւարի մէջ պիտի ԹարԹափի . . . ։

Եւ սակայն մեր անուանի և ընորհազարդ կիները չեն ընդհանրապէս այնքան անդգայ, և ոչ սրանց կարդն այնքան անտարբեր մտային յառաջդիմուԹեան· պակասածը գործելու ոգին, յարատևելու կամքն է։ Այս երկու համաւոր պայմանները կ'բերեն և յաջողուԹեան միջոցներ, սիրտ, խելք, դրամ։ Արդ եռակի զօրով հնարին է քալել ժամանակիս հետ։ Եւ միԹէ հայն նպաստած է հայ ընԹերցասան իր կարողուԹեան չափովն . . . ահա խնդիր մ'որ մեկնուԹեան կարօտ չէ։ Աւելի հոգ, աւելի օժանդակուԹիւն կարևոր են որ ընԹերցասուՀն իրեն արժանի վիճակին հասնի· . . ։

Շնորհակալիք սրտագին Տ· խորհրդին որ այդ աւանդն կանգուն և յառաջադէմ պահելու անձնանձիր ճգնուԹեն չէ խնայած։ Ազնիւ անդամներն իրենց առած կրԹուԹեան պատգներն արդեամբ ցոյց տալով պատիւ կ'բերեն իրենց և հայ անուան, բայց կարճ կ'կապեմ գովեստն, շատեր իմ սաներս են, և կ'վախնամ որ չըսեն Թէ անուղղակի ինքզինքս գովելու ելեր եմ, Թէև, ըսէք, ո՞վ, սրբան համեստ լինի, չսիրիր ներքուստ գովեստն, բաւ է որ օրինաւոր լինի։ ՇնորհակալուԹիւն նաև կարդալիր Մանախրմ· լին որ դիւրացուց Տ· խորհրդին գործն։ Իսկ Գեր· Առաջնորդն որ ամէն հանրաշահ ձեռնարկի՝ բարոյապէս և նիւԹապէս օժանդակ կ'գտնուի, իր հովուական պատասխանուԹեան առ առած է և Շուշ ընԹերցասուՀն »։

Ապա ատենախօսի դրուատեց հիմնադիրները, և իբրև նուիրական մեծ պարտաւորութիւն, յարից, որ այս և ուրիշ ամէն յառաջդիմութեան ազբիւրն մեր Ազգասիրաց Սուլթանն է, որ իր լուսասէր ոգւով միշտ կը քաջալերէ ինչ որ նպատակ ունի իր հաւատարիմ հպատակաց զարգացման ու բարօրութիւնն։

Վ.

ԿՐԹԱՍԷՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵԿՈՅՔԸ

Անցեալ ամսոյն 16ին տեղի ունեցաւ Պատ. Կրթասէր Ընկերութեան Մանկապարտէզի ազգային սանուց ի նպաստ երեկոյի մը՝ Հաւիք վարժարանի մեծ սրահն, ուր երկու հարիւրի չափ հանդիսականներ ներկայ գտնուեցան։ Որքան լսուն առաջ, զարդերն փայլուն, երաժշտական խումբն ներդաշնակ, մեծարանքն վայելուչ, նոյնքան ուշագրաւ էին մինչև ցվերջ նոյն երեկոյթին մէջ տիրած կարգը, զուարթութիւնն ու ոգևորութիւնն, երևոյթներ՝ որ եթէ մէկ կողմէ զուարճանալու խանդի մը, միւս կողմէ ներքին գոհունակութեան մը նշաններն էին, որ կ'ծագէին բարիք մը գործած լինելու գիտակցութենէն։

Արդէն կարգադիր խորհուրդն՝ որու անդամներն էին,

Տիկին Մ. Ղ. Եսայեան
» Թ. Լ. Մկրտիչեան
» Մ. Կ. Վէմեան

նախատեսութեամբ առօրիներ էր ամէն ինչ հանդիսին պայծառութեան համար և յատկապէս ի դիւրութիւն հրաւէր կարգացեր էր կանանց պարզ արդուզարդով ներկայիլ։ Արդարև՝ դիւրութեան և մանաւանդ իմաստասիրական խնայողութեան կարևոր առօրինութիւն մ'որով սակայն ոչ ինչ կորսուածեզան հանդիսական հոյակերներն, քանի որ իրենց բնական և գեղ ամէն ճոխ շողակներ առելի մեծագոյն զարդերն էին պարզութիւն, շուրջ և հաւէտ շարժումներու հետ այն նշդյլարդար ադնարկներն ու անուշ ժպիտներն որ այնքան առանձ կ'աղդեն պարորդներուն և պարահանդիսին կ'ընծայեն այնքան շուք ու փայլ։

Շատ ուշ կ'կանգնին թղթախաղի սեղաններն՝ որոց շուրջն կ'դգեցերին միայն անոնք որ ոսկւոյ դրկան ու ձայնն առելի։ Ուշագրաւ կ'գտանին գեղ թէ երաժշտական հեշտալուր եղանակի մ'որոտումն, գեղափայլ դէմքերու խընդութիւնն ու պարական նուագաւոր և երաշարները օրօրներն ու տատանումներն։

Առաւօտեան դէմ ուրախ զուարթ մեկնեցան հանդիսականներն։ Յայտնի չէ տակաւին դրացած հասոյթն՝ 300 հարիւրի մօտ ըլլալու ամէնքն, որ անշուշտ ընդունուած պիտի լինին։

Վ.

ԼՐԱԲԵՐ

Եւրոպական պետութիւններն կ'ջանան այս պահուս իրենց տնտեսական և ելմտական վիճակին բարւոքման միջոցներ գտնել։ Ոմանք՝ պաշտպան դրութեան, այլք ազատ փոխանակութեան կողմը կը հակին։ Իսկ մարտական հակումներ էապէս միայն բռնակներու և մերթ ընդ մերթ հրատարակուած դրեանց մէջ կ'երեւին։ Այս կարգէն է նոր լոյս տեսած Ֆրանսերէն հրատարակութիւն մը — « Ալզաս Եւրոպայի առջև » — մակագրող, որու մէջ հեղինակը կարծէ թէ ապագայի պատերազմը թէև ահաւոր ու արիւնահեղ պիտի լինի, այլ կարճ պիտի տեւէ։ Գերմանական օրագիր մ'այս կարծիքն անհիմն կ'գտնէ և կ'ապարկէ թէ՝ արդարև վերջին քառորդ դարուն՝ ի շնորս գիտութեան, սպաննելու արհեստը չատ յառաջ գացած է, սակայն ոչ նուազ նորահնար ռազմագիտական գիւտեր եղած են նորահնար զինուց ղէմ, այնպէս որ մարտական ազէտք կրնան նուազիլ, մանաւանդ երբ ի նկատի առնուի որ դարման բերելու արհեստն ևս չատ յառաջ գացած է և թէ զէնքը չէ միայն յաղթութեան գրաւականն, այլ զօրաց բարոյական այժն։ Ուստի ապագայ պատերազմի կարճատեւութեան վրայ հաւատ չունի, քանի որ բանակներն չէ թէ բիւրաւոր այլ միլիօնաւոր քաջամարտ և տակուն խմբերով կ'կազմուին։ Սակայն ժ. Սիմոն աւելի մարտասիրական առաջարկ մը կ'նկատէ զինուորական ծառայութիւնն, միջազգային համաձայնութեամբ, երեք ու հինգ տարիէն մի տարուան իջեցնել, առաջարկ՝ որմէ ծագելիք օգուտները՝ թէ տնտեսական և թէ բարոյական տեսակէտով՝ անթուելի են արհեստիս և ճարտարութեանց համար։ Միւս կողմէ՝ ընկերութեան անդորրութիւնն վրդովող կարգ մը խռովայոյզ տարրներ վտարելու համար այլ և այլ տէրութիւններ օրինաց խստութիւնն ի գործ կ'դնեն, մասնաւորապէս ՖՐԱՆՍԱ՝ անտես չառնուր նաև իր գաղթական դիրքն ու ազգեցութիւնն՝ յանվերկ, հատատուն պահել, և ըստ երևոյթին Տահոմէյի թագաւորն պերութեան վարոյ Տօղս զօրապետին յանձնուի նաև Թումբուկտուն ի սպառ դրաւելու դործն և Պոնիէ զօրապետին և

իր վաչտակին հասած աղէտքը դարմանելու պաշտօնն, աղէտք՝ որ նորանոր երկիրներ նուաճելու անզուսպ եռանդեան մ՚արդիւնք, պատրուակ մը կ՚դառնայ կռիւը չարունակելու։ ԱՆԳԼԻԱ, հա-մանման ճախորդութեան ենթակայ կ՚դտնուի ի Միէրա Լէօնէ, մի և նոյն պատճառաւ և թերևս անգլիական թերթ մ՚իրա-ւամբ կ՚ամբաստանէ Ուիլըըն զօրապետն և իր զինակիցներն, որ կոտորեցան բնիկներէ, իբրև բաղդախնդիր ելուդակներ որ օ-տարին երկիրներն՝ առանց հրամանի կ՚տապատակեն։ Միամսեայ դադարէ ետք՝ անգլիական Բարլմէնդն իր նիստերն սկսաւ։ սկսան նաև կուսակցական վէճեր և ազատական ու արիստա-կան խմբակներու կողմէ լրտերու ժողովին դէմ յարձակում-ներ, զոր Պ. Զէմպէրլէյն Կլատսդօնեան կուսակցութեան յա-տուկ ռազմական հնարներ կ՚հոչակէ և կ՚պնդէ թէ ժողովուր-դըն լիովին անհաճ կ՚դտնուի այս ցոյցերուն, որոց գրգիռ կը համարուի վերին Խորհրդարանի ապօրէն միջամտութիւնն օ-րէնսդրական ծրագիրներու մէջ, ինչպէս են Գործատէրներու պարտաւորութեանց և Թեմական խորհուրդներու վերաբերող օրինագծերն, զորս փոփոխելով դարմուցած է Սաորին Խորհըր-դարանին, և իր իրաւասութենէ դուրս չարժած է, քանի որ լոկ վեթօէ իրաւունք ունի։ Սակայն այս հակառակութիւնն, որ նոր չէ, այս անգամ ծագում առած է Իրլանտայի ինքնօրինութեան հիմնադրին մերժումէն ի վեր՝ Լորտերու ժողովին կողմէ։ Պաշ-տօնական կարևոր յայտարարութեան մը համեմատ՝ Անգլիա մի քանի տարուան մէջ իր նաւատորմն այնպէս պիտի զօրացնէ նորանոր մարտանաւերու չինութեամբ որ պիտի յաջողի պաշտ-պանել իր շահերն ամեն պատահականութեանց դէմ։ Այս ըն-կերային և քաղաքական ներքին կռիւներուն կ՚միանան և մէ-ծէօրական միջորիկներ, որ բաւական նիւթական վնասներ և կնոջց կորուստ կ՚պատճառեն Բրիտանական կղզիներու այլ և այլ կողմերը։ Ոչ նուազ այլայլութիւն պատճառեց ի ԳԵՐՄԱՆԻԱ իր Ափրիկեան գաղթականութեանց գամրունի կողմերն ծա-գած խռովութիւնն՝ ի չնորհս բռնասէր պաշտօնատարներու որոց ընթացքը քննելու համար մասնախումբ մը կ՚սահմանուի կառավարութեան կողմէ։ Բայց Ռուս և Գերմանի առևտրական դաշնագիրն, որ դաշնակցական խորհուրդէն կ՚ընդունուի, մեծ գոհունակութեան պատճառ եղած է։ ԱՒՍՏՐՕ-ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՑ մէջ կ՚դատուին ու կ՚դատապարտուին կարգ մը յանցաւորներ որ ուխատած կ՚երևին արդի ընկերական դրութեան թշնամի

կանգնել։ Հունգարական Ընկերակը մերժեց քաղաքային ամուսնութեան օրինագիծն, և նոյն ժողովին անկախ կամ քօսութեան կոչուած կուսակցութիւնը տրամադիր է իր քուէն տալ կառավարութեան առաջարկելիք բոլոր հիմնադրերուն որ եկեղեցական խնդիրներու կ'պատկանին։ ԻՏԱԼԻԱ ընթացիկ տարւոյ ելմուտցոյցին 7 միլիոն ոսկւոյ բացը դոցելու համար պիտի հաստատէ նորանոր տուրքեր հողային կալուածոց, ապի, ժառանգութեան, ոգելից ըմպելեաց, եկամտից և այլ ներածելի ապրանաց վրայ, այնպէս որ 6 միլիոնի չափ եւելք մատք պիտի ունենայ գանձն՝ ալիւրի և հացի վրայ ներքին մաքսանոցներու առած ժողովրդեան ձնաստաբեր տուրքը ջնջելով։ Իր դրամական ծանր նեղութեան հակառակ՝ կ'դրուի թէ Իտալիոյ կառավարութիւնն 1 ½ միլիոն նոր հրացան պիտի գնէ։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ

Աղեքսիա ամենաչնչին քաղաքն է. — Մօտերս Անգլիոյ մէջ բառարան մը լոյս տեսաւ անգլիերէն լեզուի, որ գրեթէ 15 հազար բառ կ'պարունակէ և որ մէկ ինչքսանասի երկայնութիւն և լայնութիւն ու մէկ երրորդ ինչ հաստութիւն ունի։ Այս փոքրիկ հատորը երեք հարիւր ութսունչորս երեսէ բաղկացած է։ Յարակից խոշորացոյց ապակի մ'ալ կայ որով կարելի կ'ըլլայ մանրագիտական գրերը կարդալ։

Պերլին ծէշ գայն ուր հոգի կան որ տարեկան մէկ միլիոնէ աւելի մարք (յիսուն հազար անգլ. ոսկի) եկամուտ ունին։ Ամենահարուստ պերլինցին գրեթէ 3 միլիոն 333 հազար մարք տարեկան հասոյթ ունի, և իր տուրքը կ'վճարէ 133 հազար 4 հարիւր մարք։ Երկրորդ ամենէ մեծ հասոյթն գրեթէ 2 միլիոն մարք եկամուտ ունի։ Երեսունմէկ անձինք կէս միլիոնէ մինչև մէկ միլիոն մարք և չորս հարիւր յիսուն անձինք հարիւր հազարէ հինգ հարիւր հազար մարք տարեկան եկամուտ ունին։

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐՅԱՆ

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Մ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ

	Դահլիճ	արծաթ
Ջաւիկ (Վօլթէր)		5
Ֆիլտին (ապառաժ)		
Մինթրօ–Մեղաս, ժան և Փօլէն, ձերմակ ու Սև (Վօլթէր)		4
Վէրթէր (Կէօթէ)		8
Մենաստանի ազօրին (Տ. Պոմոն)		5
Յէվիլյի սափրիչը (Պոմարշէ)		5
Գալանիք Բարիզի (Իօժէն Սիւ) 8 հատոր . . .	96	50
Հազար ու մէկ գիշերներ 6 » . . .	74	50
Երեք Հրացանակիրը (Ա. Տիւմա) 3 » . . .	36	
Քսան տարի ետք » » 4 » . . .	46	50
Պրաժլօն դերկոմս » » 12 » . . .	115	
Ամօրի » »	16	50
Իվանօէ (Վ. Սքօթ) 3 հատոր	29	
Անիծեալն (*** Աբբայ) 4 հատոր	38	25
Ամուրիի մը երազները (Ինք. Մարլէյ)	6	50
Աչխարհի չրջանն ութսուն օրուան մէջ (Ժ. Վէրն) .	12	75
Խորհրդաւոր կղզի (Ժ. Վէրն) 3 հատոր . . .	28	
Մանկտիք (Շանֆլէօրի)	9	25
Սիպերիականի մը Յիչատակը	8	
Համառօտ պատմ. Բնական գիտութեան (Ա. Պըքլէյ) .		
Մանր վէպեր ու դասեր տղոց համար (ապառաժ)		
Բանալի հայերէն շարադրութեան Բ. փէպ . . .		
Գիտելիք ու պարտիք տղոց Ե. փէպ		
Ընդհանուր պատմութիւն համառօտ Մաս Ա. . .		
» » » » Բ.		
» » » Հատոր Բ.		
Առաջին Ընթերցարան	2	
Երկրորդ ընթերցարան Ե. փէպ	2	50
Տունէն դուրս Թափեքաճաղ	5	
Իրաւանութիւն Բ. փէպ	5	
Առողջաբանութիւն աղջկանց համար	5	
Արեւելեան Մամուլ 23 տարուան (1871–1893) . .	1242	
Նարապի երգը (Օնէ)	5	
Ներուզակ (Գօրտէն)	5	
Առանին Տնտեսութիւն	8	

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Իզմիրի համար տարեկան արձ. մէճ.	3 ½
» » *վեցամսեայ*	2
Կ. Պօլսոյ և այլ երկիրներու համար տարեկ.	4
վեցամսեայ	2 ½
Աղգ. վարժապետներու համար յիշմիր տարեկ.	2 ½
դուբսերու համար »	3

ԿԱՆԽԻԿ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. Մամուլ կ'հրատարակէ նաև ծանուցումներ չափաւոր պայմաններով։

Ո և է նամակ, յօդուած ու դրուած ուղղեալ առ խմբագրութիւն ետ չեն դարձուիր։

Թէև Ա. Մամուլ ունի յատուկ գործակալներ և Կ. Պօլիս

Մեծ. Նշան Պէրպէրեան
61 Եուէլ Ջապրիէ Ճադդեսի,
և
Մեծ. Յ. Հաննէսեան
Հէլպէկ խան — Գալաթա

որոց միջոցաւ կարելի է բաժանորդ դրուիլ և թերթերն ստանալ, սակայն այն բաժանորդներն որ կ'փափաքին ուղղակի ընդունիլ իրենց թերթերն կարող են դիմել առ խմբագրութիւնս իրենց հասցէն որոշակի նշանակելով և միանգամայն տարեգլխին՝ Օսմանեան թղթադրոշմ ուղարկելով։

Մեր հասցէն,

Խմբագրութիւն ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼՈՑ — Իզմիր
Rédaction d'ARÉVÉLIAN MAMOUL —Smyrne.